

Міністерство освіти і науки України
Державний вищий навчальний заклад
«Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»
Факультет історії, політології та міжнародних відносин
Кафедра історії України і методики викладання історії

ДИПЛОМНА РОБОТА

на здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти

на тему:

«ПРИКАРПАТСЬКА ІНТЕЛІГЕНЦІЯ В ПРОЦЕСІ ЗДОБУТТЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ (1989-1991 рр.)»

Виконала: студентка II курсу,
групи СО(І) – 2М (з.в.)
напряму підготовки (спеціальності)
014 Середня освіта (історія)
Лабудяк Іванна Ігорівна

Керівник: кандидат історичних наук,
доцент кафедри історії України
і методики викладання історії
Кобута Степан Йосифович
Рецензент: кандидат історичних наук,
доцент кафедри історії України
і методики викладання історії
Міщук Андрій Іванович

АНОТАЦІЯ

Дипломна робота присвячена вивченню ролі і місця представників інтелігенції Прикарпаття у боротьбі українського народу за національну і державну незалежність України у 1989-1991 р. Досліджуються перші новітні громадські формування: культурно-наукове товариство Івано-Франківське «Рух», обласні організації Товариства української мови ім. Т.Шевченка, Народного руху України, товариства «Меморіал», Української Гельсінської Спілки, інших товариств, що взяли активну участь у процесах демократизації суспільного життя, відродження національної символіки, звичаїв і традицій українського народу. Їхніми лідерами були вчителі, викладачі вищих навчальних закладів, інженери, культурні працівники, художники, учасники дисидентського і правозахисного руху. Їхня освіта та розуміння тогочасної політичної ситуації сприяли поширенню національно-визвольних ідей, що були підтримані більшістю населення області. Це проявилось у численних мітингах, демонстраціях, вимогах відновлення діяльності Української греко-католицької церкви. Частина авторитетних громадських діячів стали народними депутатами України, місцевих органів влади у 1990 р. Їхня діяльність була спрямована на розвиток демократії, відновлення національної свідомості, здобуття суверенітету і незалежності України у 1991 р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. Діяльність новітніх неформальних громадських об'єднань та їхній вплив на політичну свідомість мешканців Прикарпаття	11
РОЗДІЛ 2. Роль інтелігенції у політичних демократичних змінах в країні та області у 1989-1991 рр.	24
РОЗДІЛ 3. Національно-культурні процеси на Прикарпатті в період діяльності демократичної влади	41
РОЗДІЛ 4. Методична розробка шкільного уроку на тему «30 років незалежності України: місце і роль прикарпатців у боротьбі за свободу	52
ВИСНОВКИ	58
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	63
ДОДАТКИ	68

ВСТУП

Люди виступають творцями історії і від них залежить її розвиток. Якщо раніше вважали, що історію творять герої – правителі держав, військові керівники, полководці, філософи, то сучасні наукові підходи спрямовані на оцінку значення діяльності яскравих персон, чи сукупності осіб, котрі своєю діяльністю і життєвою позицією можуть впливати на думки і поведінку багатьох людей. Прикладом цього може служити недавній період української історії, пов'язаний із боротьбою за державну незалежність наприкінці ХХ ст. Тоді, в умовах проголошеної в СРСР «перебудови», сформувався український національний рух, що призвів 24 серпня 1991 р. до проголошення незалежної самостійної держави. Активну участь у ньому взяли представники української інтелігенції, котрі очолили новітні громадські і політичні організації: Товариство української мови ім. Т.Шевченка (ТУМ), Народний рух України (НРУ), товариства «Меморіал», «Зелений світ», Українську гельсінську спілку (УГС), різні політичні партії. Їхній інтелект та практична діяльність стали прикладом для багатьох мільйонів співгромадян. Діяльність представників інтелігенції була активною не тільки у великих містах: Києві, Львові, Харкові, Одесі, але й багатьох обласних і районних центрах, на міському і сільському рівнях.

Особливою позицією у боротьбі за незалежність України виділявся західноукраїнський галицький регіон, у тому числі і Прикарпаття (Івано-Франківська область). Тому увага в у дипломній роботі на здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти приділена інтелігенції – соціальній верстві, котра об'єднує освічених людей, зайнятих інтелектуальною діяльністю. Саме вони є творцями духовної і матеріальної культури, часто виступають виразниками громадської думки мільйонів людей. У важливі для

нації періоди розвитку інтелігенція очолює національні рухи, організації і структури, що стоять в авангарді національно-визвольної боротьби.

Метою дипломної роботи є прагнення показати роль і місце представників прикарпатської інтелігенції в процесі здобуття незалежності України у 1989-1991 рр. на загальному українському, і на місцевому обласному рівні.

Для цього ставилися такі **завдання**:

- показати процес зародження і розвитку перших новітніх громадських товариств, їх лідерів, визначити роль представників інтелігенції Прикарпаття у розгортанні демократичного руху ;

- з'ясувати загальний розвиток політичних процесів на Івано-Франківщині у 1990-1991 рр., що сприяли суспільно-політичним змінам в області, а також дали підстави проголошенню української незалежної держави;

- дати характеристику відомих в області громадським і політичним діячам, діяльність котрих була прикладом для інших у боротьбі за незалежність;

- розробити методичний виховний урок, присвячений відзначенню 30-ліття незалежної української держави, в ході якого показати роль і місце представників прикарпатської інтелігенції в процесі боротьби за незалежність України у 1989-1991 рр.

Об'єктом дослідження є представники інтелігенції Прикарпаття, які брали активну участь у політичному і громадському житті області і країни, стали відомими і авторитетними політичними і громадськими діячами.

Предметом дослідження є політична і громадська діяльність, а також визначення ролі і місця інтелігенції Прикарпаття в рамках національного визвольного руху у 1989-1991 рр.

Територіальні рамки дослідження охоплюють межі Прикарпаття, сучасної Івано-Франківської області.

Хронологічні межі визначені 1989-1991 рр. Нижня межа – початок діяльність нових громадських організацій, що виступали за національні права і суверенітет України, а також початок масових опозиційних виступів в області проти влади комуністичної партії. Верхня межа – це здобуття Україною незалежності через ухвалення Верховною Радою УРСР Акту проголошення незалежності України 24 серпня 1991 р. та проведення Всеукраїнського референдуму 1 грудня 1991 рр., на якому понад 91 відсоток учасників підтримав пропозицію про незалежність нашої держави від СРСР.

Стан наукової розробки проблеми.

Під час вивчення наукових праць, присвячених темі боротьби українського народу за національну державність і незалежність наприкінці 1980-х – початку 1990-х років, певний матеріал був знайдений у таких виданнях як «Україна на зламі історичних епох. Державотворчий процес 1985-1999 рр.» [34], «Україна: шлях до себе. Проблеми суспільної трансформації» [46], «Політична арена України. Дійові особи та виконавці»[51], «Убити дракона (З історії Руху та нових партій України)» [39], «Національно-визвольний рух в Україні: середина 1950-х – початок 1990-х років» [59]. У них розказується про основні події в Україні, що сприяли формуванню нових громадських організацій, участі багатьох людей у масових виступах проти влади тогочасної компартії на підтримку суверенітету республіки. Їх автори в основному показували розвиток українського політичного руху від початку горбачовської політики «перебудови» і до здобуття суверенітету республіки, звертаючи основну увагу на події у Києві та великих містах України. Писалося про політику Комуністичної партії України, нових політичних і громадських об'єднань, їх лідерів. У цих книгах подано загальну картину політичної боротьби, але мало уваги приділяється областям та місцевим діячам. Про події на Івано-Франківщині (Прикарпатті) згадується мало, тільки в окремих місцях чи епізодах. Але ці книги дають загальне розуміння процесу, тому важливі для прочитання і використання.

Про окремі події 1989-1991 рр. на Прикарпатті йдеться у загальних працях істориків Прикарпатського національного університету «Покуття: історико-етнографічний нарис» [57], «Прикарпаття – спадщина віків» [58], «Станиславів–Станіслав–Івано-Франківськ» [60], «Стефаниківський край Черемошу й Пруту... Снятинщина. Історико-етнографічний нарис» [61]. Основні напрями державотворчого процесу на Івано-Франківщині викладені у монографії М.Кугутяка, Б.Гаврилів, С.Кобути «Літопис державотворення на Прикарпатті (1988-2001)» [48]. Ця книжка була видана до десятої річниці здобуття української незалежності і стала першою науковою монографією, де висвітлюється участь місцевих демократичних організацій, наводяться приклади їх діяльності, керівників і активних учасників.

Спеціальні наукові дослідження політичних процесів на Прикарпатті провів доцент Прикарпатського національного університету С.Кобута [42; 43; 44; 45]. У них розкрито особливості політичної боротьби між комуністичною владою і демократичними силами, наводяться факти проведення численних мітингів, зборів, демонстрацій жителями області, звернена увага на діяльність культурно-наукового товариства «Рух», Івано-Франківської обласної філії Української гельсінської спілки (УГС), обласної організації Народного руху України за перебудову (НРУ). Частина матеріалів, присвячених діяльності новітніх громадських товариств Івано-Франківщини, відображена у книзі Р.Круцика «Демянів Лаз. Геноцид Галичини» [47]. Там подається багато інформації про пошук та розкопки у 1989 р. місць поховання жертв сталінських репресій у 1939-1941 рр. Автор описує роботи по виявленню таємних могил на околиці Івано-Франківська в районі Дем'янів лаз, а також згадує про діяльність нових товариств, членом яких він був.

Коли підготовка дипломної роботи уже завершувалася, стало відомо про друк книги «Івано-Франківське обласне культурно-наукове товариство «Рух» – провісник українського відродження 1988–1991 років» [52], яке підготували історики О.Малярчук, О.Когут, Р.Івасів,

В.Остапак. Але поки що самої книги не вдалося побачити, тому її матеріали в роботі не відображені.

Також частина цікавої інформації опублікована у збірнику наукових праць «Україна. Нація. Державність.» [63]. У ньому є статі науковців та учасників подій, містяться їхні спогади, наводяться маловідомі факти.

Джерельною основою для написання дипломної роботи стали документи Державного архіву Івано-Франківської області (ДАІФО), матеріали періодичної преси того часу, що зберігаються в цьому архіві: газет «Галичина», «Прикарпатська правда», «Комсомольський прапор». На жаль, через обмеження роботи в архіві через епідеміологічну ситуацію внаслідок поширення коронавірусу, нам не вдалося ознайомитися із багатьма архівними справами. Тому частину опублікованих документів партійних органів було використано із наявних публікацій С.Кобути [44; 48].

Багато конкретних подій можна віднайти на сторінках тогочасної обласної преси. Тому в роботі використані статті та повідомлення кореспондентів газет, у яких відображено поведінку партійного керівництва, лідерів демократичних організацій, вибори 1990 р. та їх результати.

Важливим видом історичних джерел стали спогади учасників тих подій. Багато матеріалу про утворення і діяльність в області УГС відображено у книзі її першого голови, письменника і викладача П.Марусика «А ми тую червону калину підійmemo...» [19]. Про діяльність УГС, а також свою участь у роботі Верховної Ради України розповів народний депутат першого демократичного скликання Б.Ребрик у книзі «Апостоли правди» [21]. Цікавим є спогади учасниці боротьби за відновлення діяльності Української греко-католицької церкви (УГКЦ) С.Петраш «Три повстання Січків» [26]. Там йдеться не тільки про церковні справи, але й про життя та боротьбу за українську справу Петра і Василя Січків із Долини. Частина матеріалів про діяльність Івано-Франківської філії УГС розміщена також у збірнику «Українська Гельсінська Спілка у спогадах і документах» [63], в інтерв'ю її активістки Н.Стасів [54]

Про особливості роботи прикарпатців під час поїздок на Схід України у 1990-1991 рр. написав у своїй статті-спогадах рухівець Б.Волошинський [37]. А колишній директор Івано-Франківського обласного краєзнавчого музею і викладач ПНУ М.Паньків поділився враженнями від діяльності демократичних товариств і участі працівників музею тогочасних подіях [55].

У роботі використано біографічні довідки і матеріали про народних депутатів України обраних до Верховної Ради УРСР від Івано-Франківської області у 1990 р., із офіційних сайтів Верховної Ради України. Частину матеріалів про роботу Івано-Франківської обласної ради першого демократичного скликання, діяльність її депутатів було взято із книги «Місцеве самоврядування в Україні. Івано-Франківська обласна рада» [53]. У ній також надрукована частина документів і розпоряджень, прийнятих обласною радою у 1990 р.

При розробці розділу з медичними матеріалом для проведення шкільного уроку були використані статті, матеріали і методичні поради, розміщені на різних навчальних та інформаційних ресурсах у мережі Інтернет[28; 32], а також матеріали дипломної роботи, біографічні дані про відомих діячів Прикарпаття, які брали участь у політичних і національно-культурних процесах.

Наукова новизна матеріалів дипломної роботи полягає в тому, що більшість з них ще не знайшла свого достатнього відображення у науковій літературі. Це є перше подібне дослідження, у якому головна увага приділена представникам інтелігенції як рушійної сили демократичних перетворень в області та Україні загалом.

Практичне значення дослідження. Отримані результати, висновки та фактичний матеріал можуть бути використані при написанні узагальнюючих праць і статей з історії України та історії Прикарпаття, розробці навчальних і навчально-методичних посібників. Матеріали і подану методичну розробку було використано під час проведення шкільних уроків 1 вересня 2021 р., присвячених святкуванню 30 річниці незалежності України. можна

використати в школі під час викладання таких предметів як Історія України та Громадянська освіта . Апробація окремих положень роботи знайшла своє відображення у виступах під час проведення звітної наукової конференції Прикарпатського університету імені В.Стефаника у квітні 2021 р.

Апробація окремих положень дипломної роботи була здійснена у виступах на щорічній студентській звітно-науковій конференції Прикарпатського національного університету імен Василя Стефаника 8 квітня 2021 р. та Всеукраїнській науково-практичній конференції «Історико-краєзнавча діяльність у закладах освіти: проблеми і перспективи», 22 квітня 2021 р.

Структура дипломної роботи відповідає поставленим меті і завданням, складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку джерел та літератури (65 позицій) та додатків. Загальний обсяг дослідження складає 91 сторінку.

РОЗДІЛ 1.

ДІЯЛЬНІСТЬ НЕФОРМАЛЬНИХ ГРОМАДСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ ТА ЇХНІЙ ВПЛИВ НА ПОЛІТИЧНУ СВІДОМІСТЬ МЕШКАНЦІВ ПРИКАРПАТТЯ

Протягом перших років «перебудови» в СРСР суспільні зміни в Україні суттєво відставали від відповідних процесів у Москві, республіках Прибалтики. До кінця 1989 р. на посаді першого секретаря ЦК КПУ залишався Володимир Щербицький, який уособлював традицію керівництва ще з «застійних» часів. Він та його оточення намагалися зробити все, щоб ніяких змін в Україні не відбулося, про які закликалося. Поступово в газетах і телебаченні республіки почали обережно говорити про гласність і демократизацію. За оцінкою професора О.Гараня, навесні 1988 р. перебудова у СРСР була найбільш помітною лише в сфері гласності. Люди переставали мовчати. Але реальних зрушень в економіці, демократизації суспільства не відбулося. Тому для того щоб підтримати реформаторів «згори», потрібно було почати рух «знизу» [39, с.9-11]. Такими рушійними силами в Україні стали новітні громадські об'єднання, непідконтрольні офіційній владі. Це були самодіяльні групи небайдужих людей, в основному інтелігенції, котрі розуміли потребу демократичних змін в республіці. Їхня активність почала «будити» багатьох людей. Центрами діяльності таких товариств стали Київ і Львів, за їхнім прикладом почали виникати подібні організації і на Івано-Франківщині.

До кінця 1988 р. партійна комуністична влада зберігала повний контроль над політичною ситуацією в області. Тільки прихильники Української греко-католицької церкви організовували недозволені владою релігійні богослужіння. Під час їх проведення люди висловлювали вимоги до влади дозволити офіційне існування церкви, вільно здійснювати релігійні відправи за греко-католицькими обрядами. Серед греко-католицьких священиків в області активність проявляли єпископи Павло Василик і Софрон Дмитерко, священики Григорій і Микола Сімкайли, Володимир

Війтшин, Іван Луцький та ін. Вони прагнули відновити незаконно ліквідовану церкву, повернути українцям право молитися рідною мовою. Протидія комуністичних органів прагненням частини західноукраїнських віруючих мати справжню свободу совісті, визнати УГКЦ привели до масового руху. Він охопив не тільки Івано-Франківську, але й сусідні Львівську, Тернопільську, Закарпатську області. Це сприяло піднесенню національно-релігійного відродження у 1989-1990 роках.

У 1988 р. почали створюватися новітні громадські організації. Їх називали неформальними (неофіційними), бо вони не підпорядковувалися й не управлялися тогочасною владою. Одним із перших виникло Івано-Франківське культурно-наукове товариство «Рух». Ініціаторами його створення були молоді івано-франківці, в основному представники інтелігенції та студентства. 30 червня 1988 р. у приміщенні Івано-Франківського художнього музею були проведені установчі збори «Руху», на яких обрано керівний орган – Раду товариства. До її складу увійшли біолог Маркіян Чучук, архітектор Ярослав Шевчук, історик Зіновій Дума, вчителі Роман Левицький та Левко Боднар. Головою товариства більшістю голосів обрали М.Чучука, його заступником Я.Шевчука [45, с.137].

Товариство було відкрите для усіх бажаючих, його членом міг стати кожний, хто визнавав Основні положення товариства і працював по одному з напрямків його роботи (ДОДАТОК А). Серед перших членів товариства були вчителі, художники, студенти, які активно залучали до роботи в ньому своїх товаришів. Тому його чисельність швидко почала зростати, і досягла кількох сотень учасників.

Спочатку члени товариства «Рух» проводили культурницькі, мистецькі та екологічні заходи. Серед них виставка графічних робіт юної художниці Віри Кардаш, творчі вечори пам'яті Т.Шевченка, І.Франка, О.Олеся, збирали кошти на допомогу у будівництві української початкової школи в польському місті Білий Бір [45, с.137.]. Пізніше члени «Руху» організовували перші в області політичні мітинги, проводили збір підписів з вимогою

надання українській мові державного статусу, проти будівництва в Україні нових АЕС та шкідливих хімічних підприємств.

Голова товариства М.Чучук закінчив факультет біології Чернівецького університету, працював спочатку лаборантом, згодом асистентом у Івано-Франківському медичному інституті. Він був активною молодою людиною, виступав із просвітницькими темами у студентських колективах. Разом із однодумцями вирішив утворити товариство, яке б займалося просвітницькою і культурницькою діяльністю (ДОДАТОК Б). Його товариш Я.Шевчук за професією архітектор, став заступником голови товариства. Він займався практичною роботою – веденням зборів товариства, проведенням мітингів, випуском газети «Крок» (ДОДАТОК В). Юридичні питання діяльності нового об'єднання вів колишній юрист Р.Гладиш, пізніше він став відомим на Прикарпатті журналістом. Спочатку збори товариство проводило у приватних квартирах, коли його чисельність зросла, то у приміщеннях міського комітету комсомолу. Але на зборах порушувалися історичні теми, пов'язані із обговоренням злочинів сталінізму, репресій проти українців і це владі не подобалося. На керівників товариства чинився тиск, а М.Чучука на початку 1990 р. навіть звільнили з роботи [55, с.96].

У січні 1989 р. члени товариства отримали дозвіл від міськвиконкому Івано-Франківська провести перший в області мітинг, присвячений висвітленню сталінських репресій в Україні. У офіційному документі голові товариства «Рух» вказувалося, що «при організації і проведення мітингу суворо дотримуватися вимог статті 4 Указу Президії Верховної Ради СРСР «Про порядок організації і проведення зборів, мітингів, вуличних походів і демонстрацій в СРСР» [47, с.37]. Членів товариства зобов'язали погодити із міськвиконкомом персональний список виступаючих, їх теми, під час самого ведення мітингу контролювати доступ до мікрофону, припиняти виступи, якщо «вони будуть містити антирадянські, шовіністичні чи націоналістичні висловлювання» [47, с.37].

Цей мітинг став першим дозволеним масовим зібранням в області, на якому зібралося кількасот присутніх. Його учасники по різному оцінювали результати. Члени «Руху» вважали його проведення важливим кроком до демократії, оскільки раніше подібні зібрання були неможливими [10; 12].

А прибулий на мітинг В.Чорновіл, який хотів виступити, але не був записаний, негативно оцінив його роботу. У своїй статті він писав, що організатори мітингу під впливом влади були «схожі на покірних лякливих овечок», бо пильнували, щоб ніхто крім наперед записаних не смів підійти до мікрофону. Також політик критикував виступи викладачів місцевих інститутів Шлимка і Філерського, котрі замість викриття сталінських злочинів нападали на націоналістів та бандерівців. Тільки виступ «рухівця» Р.Гладиша В.Чорноволу сподобався. У ньому йшлося про заклики боротися проти партійної бюрократії, критикувалися антидемократичні закони про вибори та організацію проведення вуличних заходів, підтримку ідеї створення народних фронтів за перебудову. У своєму виступі Р.Гладиш говорив про «тваринний страх, що став національною рисою характеру українців», про «охоронну психологію», закликав до приведення внутрішніх радянських законів у відповідність із Гельсінськими зобов'язаннями» [29, с.545].

Подібно Івано-Франківському «Руху» в 1988-1989 рр. виникли і розгорнули громадсько-культурну роботу новітні організації у районних містах. Зокрема, товариство «Поступ» у Коломиї, «Відродження» у Калуші, «Дзвін» у Рогатині та ін [63, с.136]. Їхніми членами і керівниками теж були представники місцевої інтелігенції: вчителі, лікарі, інженери, художники, Ці товариства швидко пройшли шлях від культурницьких організацій до політизованих осередків національно-демократичного руху, сприяли поверненню культурних та історичних традицій українського народу, піднесенню національного духу, формували у мешканців Прикарпаття навички участі у громадському житті.

Приклад роботи неформальних організацій обласного та великих районних центрів поширився на невеликі міста та села області. Тут теж почали творитися їхні осередки-філії. Наприклад, у селі Олешків на Снятинщині виник осередок Івано-Франківського культурно-наукового товариства «Рух», який очолив місцевий завідувач клубу Богдан Юрчук. Серед його членів були місцеві вчителі, медпрацівники, студенти вузів і середніх навчальних закладів [61, с.318]. Подібні сільські осередки товариства «Рух» заснували у селах Рогатинського, Калуського, Галицького районів.

Із лютого 1989 р. почалося активне творення місцевих осередків Товариства української мови імені Т.Шевченка (ТУМ). На всеукраїнському рівні це Товариство виникло у лютому 1989 р. Головним завданням ставилося здобуття українською мовою статусу державної, відновлення її повноцінного використання в державних установах, освітніх закладах, на підприємствах республіки. Головою всеукраїнського ТУМ був обраний Дмитро Павличко, відомий український поет, громадський діяч, уродженець с. Стопчатів Косівського району. У статуті організації заявлялося, що товариство має першочерговим завданням формувати почуття любові до українського слова, а через слово – до всієї культури українського народу. Його чисельність швидко зростала. Якщо на момент проведення установчої конференції нараховувалося 70 тис. членів, то через кілька місяців уже було зафіксовано понад 200 тис. активістів [59, с.260].

Серед членів товариства найбільшу кількість склали освітяни, викладачі, творча інтелігенція, котрі розуміли силу і значення рідної мови.

На Івано-Франківщині ідеї ТУМ підтримали широкі верстви населення. Його осередки виникали не тільки у містах, а практично у всіх населених пунктах. Ініціаторами створення були вчителі, представники сільської інтелігенції, студенти вищих навчальних закладів і технікумів. Підтримували створення ТУМ члени новітніх організацій, теж стаючи членами товариства. У квітні 1989 р. була проведена установча конференція обласного ТУМ,

першим її головою обрали відомого в краї літератора, викладача Івано-Франківського педагогічного інституту (нині Прикарпатського національного університету) і громадського діяча Степана Пушика. Його заступниками стали службовець Степан Шулепа і філолог-викладач педагогічного інституту Микола Лесюк. Члени товариства проводили широку пропагандистську роботу, спрямовану на підтримку вимог українських патріотів щодо прийняття Закону про державний статус української мови, заходи культурно-просвітницького та мистецького характеру. Популярність роботи членів товариства – їх називали «Тумівці», сприяла зростанню чисельності організації. Восени 1989 р. обласний ТУМ мав уже понад 10 тисяч активістів.

У березні 1989 р. відбулася установча конференція Івано-Франківської обласної організації УГС. На відміну від громадських товариств УГС як всеукраїнська організація мала політичний характер. Вона утворилася у липні 1988 р. у Львові, її керівниками і провідниками були знані політичні в'язні і дисиденти В'ячеслав Чорновіл, Михайло Горинь, Богдан Горинь, до львівської організації УГС входили сотні небайдужих людей [42, с.133-134]. Програма УГС та діяльність її членів спрямовувалася на досягнення Україною своїх суверенних прав в рамках СРСР, а з осені 1989 р. було поставлене завдання боротися за повну незалежність від Союзу.

Тож му відношення і комуністичних партійних органів, і міліції та КДБ до членів УГС було вороже, їх переслідували, намагалися залякати чи навіть ув'язнити. Однак рішучість угеесівців була настільки сильною, що навіть тогочасна влада не могла перешкодити їхній боротьбі.

На Прикарпатті окремі групи УГС виникли ще у 1988 р. Спочатку це була група робітників навколо П.Марусика у Бурштині. Осінню 1988 р. були засновані організації в Івано-Франківську і Коломиї. У Івано-Франківську до складу товариства входили колишні борці за українську державність у 1940-х роках, члени дисидентського руху, Опанас Заливаха, Катерина Савчук, Оксана Попович, Любов Лемик, Василь Долішній, Василь Стрільців, Василь

Войтович, Богдан Ребрик та ін. Завдяки діяльності цих людей до них долучалася молодь, учасники нових громадських товариств, робітники івано-франківських підприємств, небайдужі громадяни. У Коломиї місцеву групу очолив колишній дисидент Д.Гриньків. Він як поет, літератор почав видання літературного журналу «Карби гір». Він був зв'язаний із керівниками спілки у Львові, через них отримував літературу і матеріали, яку поширювали члени організації у Коломийському районі [42, с.132].

Також виникли групи у місті Калуш, у різних районах Івано-Франківської області. На початку березня в Івано-Франківську провели установчі збори обласної організації. Участь у зборах взяв лідер Української гельсінської спілки В'ячеслав Чорновіл. Головою Івано-Франківської обласної організації УГС обрали Петра Марусика. Він був викладачем технікуму у Бурштині, якого місцеві чиновники звільнили з роботи за його патріотичну українську позицію, за те, що так хотів виховувати студентів [19, с.14].

Члени УГС працювали у робітничих колективах великих заводів і фабрик в Івано-Франківську, Калуші, Коломиї. Вони разом із іншими товариствами агітували за творення Народного руху України, Товариства української мови, відновлення Української греко-католицької церкви .

Івано-Франківська організація УГС провела в Івано-Франківську 18 червня 1989 р. велике зібрання людей, яке через заборону влади вважалось несанкціонованим (незаконним). Це було релігійне зібрання прихильників УГКЦ, котрі хотіли за давнім українським звичаєм провести поминальну молитву за борцями за волю України. Місцем проведення зібрання обрали Меморіальний сквер в Івано-Франківську. Раніше на цьому місці розташовувалося міське кладовище, де були могили січових стрільців та вояків УГА, що зруйнували комуністи у 1970-х роках. На заклик УГКЦ у неділю багато людей прийшло на поминальне богослужіння. Комуністичні органи міста намагалися зірвати його проведення. Щоб не пустити до міста

учасників із міст та районів заборонили в'їзд транспорту, називали організаторів провокаторами [42, с.134].

На молитву зібралися тисячі мирних громадян. Щоб партійна влада і міліція не завадили її проведенню прикарпатські і львівські члени УГС домовилися про допомогу. Зранку до Івано-Франківська поїздом і автобусами приїхало близько тисячі львів'ян. На вокзалі вони вишикувалися у колону, і разом із місцевими жителями попрямували до місця проведення зібрання. Під час ходи співали українські пісні, несли синьо-жовті прапори. У Меморіальному сквері священник Микола Сімкайло провів поминальне богослужіння, після якого виголосив патріотичну промову. Потім виступали уже члени УГС та інших організацій з вимогами поглибити демократичні процеси, узаконити державний статус української мови, дозволити вільну діяльність новітніх організацій, визнати Українську греко-католицьку церкву. Після цього заходу сотні людей пройшли вулицями міста (ДОДАТОК Г). Через кілька днів міліція та прокуратура притягнули до адміністративної відповідальності організаторів зібрання. Голову міської організації УГС М.Кобрина і священника М.Сімкайла засудили на 10-денний адміністративний арешт, ще кількох людей на грошові штрафи. [3, арк.124-125]. Але зупинити виступи і застрахати людей влада уже не могла.

Після цієї події в області проходили організовані новітніми організаціями масові зібрання у Коломиї, Калуші, Долині, Бурштині, Надвірній, Рогатині та ін. містах. У них брали участь тисячі людей, використовували синьо-жовті прапори, співали українські пісні. Особливим за своїм характером став політичний мітинг в Івано-Франківську 23 липня 1989 р. Він був дозволений партійною владою, мав назву «Вся влада Радам. Народ і перебудова», і на ньому чиновники намагалися пояснити присутнім своє бачення ситуації в країні та області (ДОДАТОК Д). Але більшість присутніх підтримували виступи неформальних активістів, тоді вперше в області публічно виступив один із лідерів УГС В.Чорновіл. За документами партійних органів він основним завданням ставив створення Народного руху

України, вважав його головною опозиційною організацією до КПРС. Він закликав учасників мітингу єднатися навколо Руху, а його керівникам виключити з програми організації положення про керівну роль КПРС в перебудові. В.Чорновіл вважав, що проведення мітингів, пікетів, страйків, бойкоту виборів слід використовувати для тиску на місцеві органи влади з метою висунення своїх вимог і кандидатів у депутати до Верховної Ради УРСР. Він також сказав, що якщо влада перешкодить створенню НРУ, тоді його УГС готова очолити боротьбу за вихід УРСР із складу СРСР і це дозволить проголосити самостійну державу» [7, арк.9-10].

У документі також відзначалося, що на мітингу використовувалася національна символіка – понад 70 прапорів, а також саморобні плакати з написами, спрямованими проти компартійної влади: «Україні - незалежність», «Основа демократії – багатопартійна система», «Геть окупантів з України», «НРУ – наша надія», «Прикарпаття – заповідник застою», і багато ін. [7, арк.11]. Мітинг закінчився політичною поразкою комуністів, більшість присутніх підтримували виступи націонал-демократів. По його завершенні тисячі людей пройшлися вулицями міста під синьо-жовтими прапорами, співаючи українських пісень.

Навіть місцева преса, яку ще контролювали партійні керівники, змушена була надрукувати різні думки учасників. У тому числі і молодого літератора Ю.Андруховича, котрий у своєму листі так описав настрої зібрання: «всі намагання повернути його в русло мила, ковбаси, прального порошку і об'єктів соцкультпобуту зазнали фіаско». На його думку, люди хотіли виступів про хід політичної реформи, про майбутні вибори, щоб Ради стали справжніми органами влади, а не були залежні від думки комуністичних комітетів. Також вони хотіли чути про суверенітет республіки, про українську мову і її державний статус. Їх хвилювали також потреби збереження історичної пам'яті, відновлення прав на національну символіку. Також увагу громадськості привертали питання творення Народного Руху України за перебудову, його розвиток та перспективи [9].

Ідея створення Народного Руху України поширювалася в Україні всупереч твердженню партійного керівництва про його непотрібність і шкідливість. На її підтримку виступила в першу чергу освічена верства населення, завдяки якій проект програми Руху роз'яснювався і поширювався серед широких мас. Про це писав у своїй статті С.Кобута: «проект програми НРУ за перебудову був дітищем представників інтелектуальної еліти, його стиль, аргументація, характер викладу вказували на головного читача – інтелігенцію» [63, с.34]. На його думку, освічені люди в першу чергу могли зрозуміти і пояснити більшості зміст та ідеї документу. Саме інтелігенція, яка мала національні почуття боротьбу за створення рухівської організації. Це робили як київські, так і місцеві в областях діячі. [63, с.34].

У першій половині 1989 р. у багатьох містах області і навіть у селах виникали осередки НРУ за перебудову, їхні члени вели роз'яснювальну роботу у трудових колективах заводів, фабрик, колгоспів, різних підприємств. Влітку ідеї творення НРУ мали свою підтримку під час багатолюдних виступів. У документі засідання бюро Івано-Франківського обласного комітету комуністичної партії з приводу мітингу 23 липня 1989 р. в Івано-Франківську писалося, що разом із виступаючими від партійних органів і трудових колективів міста виступили також «з пропагандою деструктивних концепцій і сепаратистських ідей, хотіли нав'язати присутнім дискусію, що виходила за рамки порядку денного» [7, арк.10]. Партійні чиновники мали на увазі створення Руху та поширення його впливу на жителів області.

Установча конференція Івано-Франківської обласної організації НРУ відбулася 12 серпня 1989 р. в Івано-Франківську. Участь у ній взяли близько ста делегатів з усіх районів. Була утворена Рада Руху у числі 30 постійних членів. Головою ради обрали одного з активістів художника Миколу Яковину. Обласна організація почала видавати власну газету під назвою «Галичина» [54, с. 33].

Наступного дня, 13 серпня, відбулися установчі збори міського осередку НРУ у м. Бурштин. Окрім делегатів-рухівців, участь в конференції взяли кількасот мешканців міста та навколишніх сіл. Трансляція із Палацу культури енергетиків, де проходили збори, велася на площу і її слухали понад 5 тисяч осіб. Під час зборів один із районних партійних керівників із трибуни почав обзивати учасників зібрання крикунами і звинуватив їх у нападках на ленінську партію. Це викликало величезне обурення не тільки у членів Руху, але й більшості присутніх. Чиновника зігнали із сцени, і під вигуки «Ганьба» він та його оточення змушені були покинути зібрання. Так звичайні громадяни відреагували на зверхність і пихатість тогочасних партійних керівників, показали їм справжнє своє відношення до комуністичної влади. Збори закінчилися великою маніфестацією вулицями міста, його учасники несли раніше заборонені владою синьо-жовті прапори [19, с.47-49].

У багатьох районах проводилися свої установчі збори Руху і там теж люди відкрито висловлювали негативне відношення до чинної влади. Керівниками рухівських осередків ставали авторитетні особи, яким довіряли і на яких покладали сподівання на зміни.

На цих перших етапах творення нових громадсько-політичних товариств особливе місце належало молоді. Вона була активнішою у відкритих суперечках і протистоянні із партійними чиновниками, міліцією, КДБ. Молоді робітники, студенти брали участь у багатьох масових зібраннях як охорона, щоб не допустити провокацій з боку представників влади (ДОДАТОК Д). За висловом А.Русначенка, молодь «була сміливішою, завзятішою, ніж відомі деякі письменники (згодом) і старше покоління» [59, с.268].

Чисельна делегація обласного НРУ взяла участь в установчих з'їзді НРУ, що відбувся 8-9 вересня у Києві. Більшість учасників цього зібрання представляли саме інтелігенцію – осіб, що мали вищу чи середню спеціальну освіту, відповідну професію, розуміння тогочасної політичної ситуації в

Україні. Вони прагнули змін, особливо щодо статусу та прав українців, і готові були активно працювати самі. Своїм прикладом рухівці закликали до активної громадянської позиції багатьох своїх земляків.

Ще одним важливим напрямом діяльності новітніх товариств стало відновлення правди про жорстоке минуле радянського режиму, знищення українців через голодомори, репресії, депортації, насильну русифікацію. На всеукраїнському рівні утворилося товариство «Меморіал», що займалося виявленням фактів масових знищень українського населення більшовиками. Подібну ініціативу підтримали і товариства Івано-Франківщини. У вересні 1989 р. активісти культурно-наукового товариства «Рух» та місцевого осередку «Меморіал» розпочали розкопки на місці таємних поховань жертв НКВС в урочищі Дем'янів лаз біля Івано-Франківська. За місяць роботи там були виявлені останки 524 осіб різного віку, навіть дітей. Це були місцеві мешканці, знищені у 1940-1941 рр. комуністичними катами і таємно поховані у безіменних могилах. Спочатку партійні чиновники заперечували причетність комуністичної влади до цих убивств, обманюючи населення, що це справа рук німецьких фашистів і навіть бандерівців. Але коли були встановлені неспростовані докази вини енкаведистів, то змушені були визнати цей факт. Про самі розкопки і поведінку чиновників, що перешкоджали, і простих людей, які допомагали та підтримували учасників розкопок, багато написав у своїй книзі «Дем'янів лаз. Геноцид Галичини» член «Руху» [47].

Звістка про ці страшні знахідки стала ще одним доказом злочинності комуністичної влади і багато людей уже відкрито виступали проти неї. У жовтні 1989 р. майже щонеділі у різних містах і селах області проходили народні зібрання і мітинги, на яких вимагали чесних виборів, покарання злочинців у владі, виступали на підтримку української мови і суверенітету республіки.

А 29 жовтня 1989 р. у Дем'яновому лазу з ініціативи громадських організацій було проведено перепоховання останків жертв комуністів. Участь

у ньому взяли кількасот тисяч людей не тільки з Прикарпаття, але й сусідніх областей. Це був найчисельніший громадський захід в області і його організували та провели люди без організації та участі тогочасної влади (ДОДАТОК Є). Цей приклад засвідчив, наскільки авторитетними були представники громадських товариств, і як багато людей відгукнулися на їхню ініціативу.

Із 1988 р. активно включилися у процеси національного і духовного відродження мешканці Покуття. Особливо активними були жителі Коломиї і Коломийщини, Снятинщини. Вони брали участь у багатьох масових заходах у своїх населених пунктах. Також у складі різних делегацій виїжджали у східні українські області, проводячи значну пропагандистську роботу серед денаціоналізованого місцевого населення. Везли українську літературу та газети, де говорилося про українську історію, козаччину, українські традиції, звичаї, духовну культуру. Виступали із концертами, проводили лекції і бесіди про національне відродження, і це давало позитивний результат [61, с.240].

Діяльність новітніх громадських організацій мала великий вплив на суспільну свідомість жителів області. Завдяки активістам змінювалися настрої людей, поширювалася інформація, котру не пропускала або замовчувала офіційна влада і газети. Основним ядром громадських товариств були представники інтелігенції – освічені люди, котрі мали знання і розуміння ситуації що склалася. Серед них вчителі, медики, інженери, науковці, представники культури, мистецтва, священники УГКЦ. Особливе місце займали колишні дисиденти і політв'язні. Особистим прикладом боротьби вони показували для багатьох можливість змінити життя в Україні, відродити мову, культуру, власну державність.

РОЗДІЛ 2.

РОЛЬ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ У ПОЛІТИЧНИХ ДЕМОКРАТИЧНИХ ЗМІНАХ В КРАЇНІ ТА ОБЛАСТІ У 1989-1991 РР.

У вересні 1989 року перший секретар ЦК КПУ В.Щербицький пішов у відставку. На цей момент у республіці політична ситуація уже виходила з під контроль партійних органів. Особливо проблемним було становище у західних областях: Івано-Франківській, Львівській, Тернопільській. Тут партійна влада не могла стримати зростання національно-демократичного руху, який очолили новітні громадські організації: НРУ, УГС, «Меморіал», активісти місцевих товариств. Майже кожного тижня в Івано-Франківській області проходили дозволені і недозволені владою масові заходи. У архівних документах партійної влади та книзі «Літопис державотворення на Прикарпатті» подано чимало інформації про проведення новітніми організаціями мітингів у Івано-Франківську і області.

Так 23 серпня 1989 р. в Івано-Франківську на стадіоні «Локомотив» пройшов мітинг «Охорона природи – справа кожного». Під час його проведення один з керівників товариства «Рух» Я.Шевчук закликав присутніх покинути стадіон, пройти вулицями міста, щоб вшанувати пам'ять загиблого 12 серпня члена товариства Романа Левицького. Він був побитий хуліганями і помер у лікарні, а його товариші звинуватили у нападі на владу. Більшість присутніх на стадіоні вирушили до місця побиття, це перетворилося на масову вуличні демонстрацію (ДОДАТОК Д). Під час походу вулицями несли транспаранти з написами: «Геть окупантів з України», «Геть шосту статтю Конституції СРСР», «Рух – наша надія». Також скандували «Геть Комуністичну партію» і «Слава ОУН» [4, арк.20-21]. Подібні заходи відбулися також у містах Болехів, Бурштин, Коломия, Калуш, с. Голинь Калуського району.

Через тиждень, 2 вересня, у багатьох населених пунктах області пройшли нові мітинги і зібрання. У довідці начальника обласного управління

внутрішніх справ відзначалося, що цей мітинг спільно провели представники влади і новітніх громадських організацій. Він відбувся під гаслом «Через демократичні вибори – до правової держави». Участь у зібранні взяли понад 2 тис. осіб. Вступило два десятка активістів, серед яких народний депутат Т.Сидорчук, перший секретар міського комітету комуністичної партії Я.Федорчук, кілька працівників партійних і державних органів. Вони пояснювали політику комуністичної партії з економічних, соціальних і екологічних проблем [4, арк. 24].

Серед ораторів були і активісти Руху та інших товариств. Так член обласного НРУ В.Сікач передав вітання від імені народних депутатів СРСР О.Гончара, В.Яворівського, Ю.Щербака. Він запропонував провести у місті Переяслав-Хмельницький зустріч представників західних і східних областей України, на якій ще раз підтвердити воз'єднання українських земель, оголосити його «вічним». Інші виступаючі від Руху вимагали узаконити діяльність УГКЦ, визнати жовто-блакитну символіку, провести всеукраїнський референдум щодо нового закону про вибори, який пропонувала опозиція, негативно оцінили Заяву ЦК КПРС з приводу подій у прибалтійських республіках (там більшість громадян уже виступали за державний суверенітет Литви, Латвії та Естонії). Під час мітингу частина учасників використовувала синьо-жовті прапори і плакати із написами «Борітесь – поборите », «Свідомий народ – надійна демократія», «Контроль Рад над діями КДБ» та ін. [4, арк.25].

А член «Руху» Р.Круцик у свої книзі описував цей мітинг таким чином. Незважаючи на зливу, зібралось багато народу. Учасники стояли по коліна в болоті, але не розходилися. Круцик, як учасник розкопок у Дем'яновому лазу, розповів про знищення перед війною комуністичною владою невинних людей. Коли один із чиновників Титов почав це заперечувати і казати, що це жертв німецьких окупантів та українських націоналістів, серед присутніх здійнявся неймовірний галас і свист. Титова стягнули із трибуни і активістам «Руху» довелося боронити партійного керівника від розлючених людей. Коли

його виводили через натовп, він був увесь білий від слини, його просто обплювали за брехливі слова [47, с.62].

Р.Круцик згадував, що після цього мітингу десяткох його учасників від громадських організацій міліція хотіла притягнути до судової відповідальності. Але складені нею протоколи були настільки сфальшованими, що навіть суддя, котра мала наказ покарати неформалів за критику влади, не могла це зробити через юридичну безграмотність і махінації тих, хто складав обвинувачення [47, с.63].

У неділю, 3 вересня, у селищі Бурштин пройшло зібрання членів місцевого товариства «Просвіта» (більше 400 осіб), на якому обговорювався стан використання української мови у навчальних закладах та на підприємствах. Учасники ухвалили резолюцію «Про поширення української мови в школах, ВНЗ, училищах». Також члени ТУМ організували зібрання у м. Калуш. Там теж обговорювали становище української мови. Також учасники висунули голову Всеукраїнського Товариства української мови Д.Павличка кандидатом в народні депутати СРСР по Калуському виборчому округу (замість вибулого депутата С.Матвєєва). У звіті міліції вказувалося, що порушень громадського порядку з боку учасників не зафіксовано [4, арк.26].

І так майже цілу осінь. Ці виступи завадили комуністичній владі широко відзначити 50-річчя включення західноукраїнських земель до складу УРСР і СРСР. Для більшості населення області вторгнення Червоної армії на галицькі землі, які комуністи назвали «золотий вересень» 1939 р., сприймалася як неприхована військова агресія і встановлення тоталітарного режиму за допомогою насильницьких дій і репресій. За ініціативою Руху, увечері 17 вересня у багатьох будинках і квартирах мешканців області запалили свічки пам'яті про усіх жертв комуністичного режиму.

Розкопки у Дем'янову лазі мали продовження у багатьох населених пунктах області. Через кілька тижнів у Меморіальному сквері Івано-Франківська на місці колишнього кладовища члени товариства «Меморіал»

та активісти розкопали могили ще понад сотні невинних жертв НКВС, що були таємно поховані у перші дні німецько-радянської війни. Подібні страшні знахідки виявили у Галичі, Калузькому районі, на Коломийщині, Косівщині. Партійна влада уже не могла приховувати факти злочинів своїх попередників. Під тиском громадськості була створена обласна комісія по вивченню злочинів колишнього НКВС. Незважаючи на перепони з боку партійної влади, колишніх службовців каральних органів, активісти продовжували пошуки, встановлювали насильницькі причини смерті цих людей, організувати їх перепоховання за християнським обрядом.

Восени 1989 р. відбулося кілька важливих для політичного розвитку України подій, що мали свій вплив і на Прикарпаття. 17 вересня у Львові пройшла величезна релігійна демонстрація прихильників легалізації УГКЦ, у якій взяли участь понад 150 тис. осіб.

Всього півтора року перед цим ще не було жодної церкви для них, а спроби домогтися дозволу на відправу наражалися на відмови і погрози влади. Ось як описував враження від першої самочинної Хресної ходи у липні 1988 р. священник Я.Лесів, який очолив віруючих: «Темної ночі, як неопіти у язичницькому Римі, під зливою дощу і ненависних поглядів спокою і порядків йтимуть люди до церкви на Ясній Горі». Мова йшла про колишній монастир греко-католицької церкви у с. Гошів Долинського району, який комуністи перетворили спочатку на склад, а потім на базу відпочинку івано-франківського заводу. Тоді люди з молитвами й співами по черзі несли хрест і незважаючи на погрози міліції відкрили закриту владою монастирську церкву та провели там перше після закриття у 1950 р. богослужіння. Як писав Я.Лесів: «Та сила Господня тої ночі буде сильнішою, люди...з переповненими серцями радістю єднання в непоборній молитві понесуть благу вість про хресний хід» [18, с.547].

У серпні – вересні 1989 р. майже кожної неділі у багатьох селах та містах області уже проводилися греко-католицькі богослужіння, на яких масово збиралися віруючі. В Івано-Франківську на околиці міста 13 серпня

відбулася присвячена відзначенню 1000-ліття Хрещення Русі урочиста літургія. В ній взяли участь понад два десятки греко-католицьких священиків, тисячі людей. Коли віруючі поверталися назад, їм перепинили дорогу шеренги міліціонерів, не пускали в центральну частину міста. Сталися сутички, міліція била людей гумовими палицями. Це викликало обурення у багатьох прикарпатців і змусило владу відмовитися від застосування сили [43, с.164].

Міліція майже щотижня повідомляла про чергові зібрання прихильників УГКЦ: 3 вересня в Івано-Франківську біля знятої з реєстрації культової споруди багато людей слухали по радіо проповіді із Ватикану [4, арк.26]. 1 жовтня багатотисячне богослужіння відбулося у мікрорайоні Пасічна обласного центру, понад 4 тисячі його учасників по завершенню молитви на заклик єпископа П.Василика пішли на розкопки у Дем'янів лаз [4, арк.34]. 8 жовтня велике зібрання віруючих, на якому були і синьо-жовті прапори, відбулося в селищі Перегінськ Рожнятівського району [4, арк.36]. 22 жовтня ще одне велике богослужіння провів єпископ П.Василик у Коломиї, а священик Г.Сімкайло у с. Гвізд Надвірнянського району [4, арк.40-41].

29 жовтня на місці розкопок в Дем'яновому лазі греко-католицька церква і новітні товариства організували величезне за кількістю учасників перепоховання жертв комуністичних репресій. Участь у ньому взяли кількості тисяч людей з Івано-Франківської, Львівської, Тернопільської та інших областей. Траурне богослужіння проводили священики УГКЦ та УАПЦ. Владика Російської православної церкви відмовилися це робити. Після цієї події в області продовжилися пошуки подібних місць масових поховань, і упродовж року було знайдено ще понад десять страшних поховань у різних районах області.

Наприкінці листопада 1989 р. же союзна влада вимушена була дати дозвіл на реєстрацію громад УГКЦ. Це була велика перемога українців, котрі змогли домогтися відновлення діяльності своєї церкви.

У жовтні 1989 р. Верховна Рада УРСР прийняла Закон про мову, яким визнала українську мову державною у республіці. І хоч впровадження цього закону всіляко гальмувалося, ця подія мала великий вплив на настрої українців. Значна заслуга у його прийнятті належала новітнім організаціям, українській інтелігенції, що масово об'єдналася в рамках Товариства української мови ім. Т.Шевченка. Голова івано-франківського обласного товариства С.Пушик теж був висунутий кандидатом у депутати. Його підтримували чимало мешканців Івано-Франківська та області як активного просвітянина і громадського діяча. Особлива увага до С.Пушика у людей виникла після того, як він зумів запобігти масовому побиттю людей під час організованого партійною владою мітингу 28 вересня 1989 р. на стадіоні «Електрон» в Івано-Франківську. Тоді комуністи зібрали тисячі людей, щоб організувати фронт підтримки перебудові. Але рухівці та інші організації закликали своїх прихильників зірвати плани комуністичної влади. Виникла загроза масових сутичок, на по готові були озброєні загони міліції, котрі мали розігнати колону під синьо-жовтими прапорами. Саме тоді С.Пушик переконав партійних керівників не допустити насильства, і це зняло напругу [32].

Щоб не розпоршувати сили у виборчій боротьбі із кандидатом від влади, С.Пушик зняв свою кандидатуру на користь Д.Павличка. Це додало популярності голові Всеукраїнського ТУМ і він переміг на виборах до Верховної Ради СРСР по Калуському виборчому округу. На його підтримку працювали багато людей і ця виборча кампанія була ще одним чинником політичного пробудження при карпатців (ДОДАТОК Е).

Відставка наприкінці вересня з посади В.Щербицького не могла уже задовольнити національно-демократичні сили. Після установчого з'їзду НРУ демократичні організації розпочали підготовку до виборів до Верховної Ради УРСР і місцевих рад, що мали відбутися у березні 1990 р. У січні 1990 р. десятки тисяч мешканців області стали в «ланцюг єдності», який з'єднав Івано-Франківськ із Львовом і Києвом. Так було вшановано пам'ять про Акт

злуки 1919 р., коли об'єдналися дві українські держави ЗУНР та УНР. Першими ідею відзначення цієї події висловили керівник НРУ, активну участь у формуванні суспільної думки про її значимість взяла інтелігенція: вчителі викладачі інститутів і технікумів, студенти. Саме проведення «ланцюга» на Прикарпатті було багатолюдним. В Івано-Франківську він почався від приміщення Будинку культури №1 на вул. Шевченка, 1. У цьому будинку у 1919 р. засідала Українська національна рада – парламент ЗУНР, приймалися важливі державні закони і рішення. Серед учасників акції були люди різних професій і занять, старші і молодь. актори Івано-Франківського обласного театру, вдягнені у форму українських січових стрільців (ДОДАТОК I), що символізували історичні події 70-літньої давності [20].

На території області ланцюг проходив через міста Галич, Бурштин, Рогатин. Місцеві жителі вийшли на вулиці і трималися за руки, символізуючи єдність українців. Щоб організувати подібну акцію, прикарпатські активісти новітніх організацій провели інформаційне пояснення. Також багато мешканців області у складі пересувних груп брали участь у «ланцюгу» на території Волинської, Рівненської, Житомирської областей. Загальна кількість учасників, які стояли під національними прапорами вздовж дороги на Київ, склала майже 3 млн. осіб.

У цей час в республіці і на Прикарпатті тривала передвиборча боротьба між демократичними кандидатами та призначеними партійними комітетами. Обиралися депутати до Верховної Ради УРСР, до обласної ради, до районних міських, сілких рад. Ухвалений восени 1989 р. закон про вибори дозволяв обиратися кандидатам, були висунуті трудовими колективами чи зареєстрованими громадським організаціями. Більшість неформальних товариств, у тому числі і НРУ, ще не були офіційно зареєстровані. Тому їхні кандидати висувалися від тих трудових колективів, де уже переважали демократичні настрої, та від ТУМ. Ці кандидати об'єдналися у Демократичний блок, на їх підтримку працювали численні добровольці. Так громадяни України вчилися справжньої демократії.

На Прикарпатті ці процеси проходили досить активно. Тиск на комуністичні органи та їх кандидатів був настільки потужний, що у січні 1990 р. відбулася заміна першого секретаря обкому комуністичної партії. Серед кількох кандидатів були і претенденти, стосовно яких демократичні сили висловили своє негативне ставлення. В Івано-Франківську навіть пікетували обласний обком партії, вимагали відставки партійного керівництва [44, с.90].

Цікавим для розуміння тогочасної ситуації є пакет вимог національно-демократичних сил до партійних керівників області, пов'язаних із зловживаннями службовим становищем партійних кандидатів у депутати. Так у списку вимог від 26 січня 1990 р. ставилися такі:

1. Згідно резолюції мітингу громадян від 21 січня 1990 року вимагаємо опублікувати в місцевій пресі висновки обласної парткомісії по перевірці претензій і звинувачень на адресу першого секретаря міському партії Федорчука Я.П. та інших осіб, вказаних в ній.

2. Провести в організаціях, установах, підприємствах міста та області відкриті партійні збори по обговоренню висновків обласної парткомісії.

3. Розробити і здійснити заходи як політичного, так і державно-правового характеру до ліквідації закритого статусу нашої області, про що інформувати громадськість.

4. Негайно створити незалежну позавідомчу комісію із залученням фахівців інших союзних республік для обстеження екологічного стану території навколо військового об'єкту біля Делятина.

5. Провести розслідування по факту захоплення храму Різдва представниками Російської православної церкви у Галичі.

6. Заборонити партійним працівникам в районах області втручатися у справи релігійних громад.

7. Зобов'язати правоохоронні органи негайно накладити арешт на особисті та єпархіальні грошові вклади єпископа Макарія. Провести розслідування факту незаконного відчуження майна Гошівського монастиря.

8. розсекретити дані по екологічній ситуації у в/о «Прикарпатліс». Провести розслідування по факту вивезення шкідливих відходів у ліс під село Павлівку шкір фірмою.

9. Негайно провести розслідування і притягнути до відповідальності службових осіб, винних у порушенні Закону про вибори (сс. Саджавка Надвірнянського району, Козино Галицького району, Сарафинці, Вербівці Городенківського району та ін).

10. Терміново прописати єпископа УКЦ Павла Василика для реєстрації його кандидатом в народні депутати до обласної ради народних депутатів.

Підписали цей пакет вимог лідери тогочасних новітніх організацій М.Яковина, М.Чучук, Р.Гладиш, Р.Степаняк, Р.Шевчук, О.Вівчаренко [48, с.44-45]. Подібні ситуація була у багатьох районних центрах Івано-Франківської області.

У газетах друкувалися списки з кандидатами від новітніх організацій і закликом голосувати за них Це зробила молодіжна газета «Комсомольський прапор» у номері за 4 лютого 1990 р. На її сторінка уже розміщувалися виборчі матеріали не тільки кандидатів від влади, але й від демократичних сил. Ще однією газетою, яка підтримувала на своїх сторінках представників опозиції, була коломийська газета «Агро» під керівництвом редактора Д.Захарука. Ці газети своїми публікаціями доносили до виборців інформацію про людей, які відкрито критикували владу, виступали за національне відродження України. Тому частина цих журналістів перейшла до нових демократичних газет, сприяла поширенню свободи слова в області.

Голосування в області пройшло спокійно і організовано. Вперше у радянський час виборці мали право вибрати свого депутата із кількох кандидатів, голосувати у кабінках. І це дало свій результат. Після першого туру голосування 4 березня 1990 р. в області було обрано 9 народних депутатів до Верховної Ради УРСР із 12. За соціальною і професійною належністю це: колишній політв'язень Левко Лук'яненко і працівник кооперативу Богдан Ребрик від УГС, історик Зіновій Дума (від товариства

«Рух»), журналіст Дмитро Захарук, викладачі Степан Волковецький і Маркіян Чучук (члени НРУ), а також два науковці – доктори наук із Львова і Києва Михайло Голубець і Любомир Пиріг (ТУМ). Після другого туру обрали також актора Володимира Шлемка, поета Степана Пушика, і тільки одного партійного керівника – Євгена Новицького [28]. Короткі відомості про діяльність цих людей у досліджуваній період розміщено у 4 розділі дипломної роботи.

Отримали демократичні кандидати більшість і у виборах до обласної ради народних депутатів. Там із 137 обраних депутатів їхні представники мали 110 місць, а також в міських радах Івано-Франківська, Калуша, Коломиї, в районних радах Галицького, Долинського, Калуського, Надвірнянського районів. Усі важливі районні міста і обласний центр сформували демократичні органи влади. Головою Івано-Франківської обласної ради став голова обласної організації НРУ, художник М.Яковина (ДОДАТОК Ж). Головою міської ради Івано-Франківська обрали рухівця, викладача інституту нафти і газу Я.Тайліха. Також рухівці очолили міські ради двох найбільших після Івано-Франківська районних центрів: В.Машталер у Коломиї і інженер-хімік Р.Сушко у Калуші. Депутатський склад оновився майже повністю. Вперше стали депутатами 132 особи (ДОДАТОК М). З них 48 були членами комуністичної партії, 8 представників партійних і державних органів, понад 80 депутатів були безпартійними [53, с. 64].

Майже половина депутатів працювали у сферах освіти, науки, культури, мистецтва, газетних виданнях. Вони належали до верстви інтелігенції і свої знання та переконання прагнули реалізувати у депутатській діяльності. Понад три четвертих депутатського корпусу відносилися до представників демократичного блоку. Високим був також рівень освіченості депутатів: 113 з них мали вищу освіту, 6 незакінчену вищу освіту, 12 – середню спеціальну освіту, 4- середню освіту. Тогочасний виборчий закон дозволяв бути депутатом двох рад. У числі депутатів обласної ради були

також депутати українського парламенту: М.Чучук, З.Дума, Б.Ребрик, Д.Захарук, С.Волковецький, Б.Ребрик. Серед депутатів обласної ради було багато активістів новітніх організацій: М.Головатий, О.Вівчаренко, М.Яковина, С.Шулепа, В.Машталер, В.Бабій, О.Бойкевич, О.Волков та багато інших.

Внаслідок приходу до органів представницької влади нових народних обранців, критично налаштованих до комуністичних органів, партійні комітети були усунуті від формування виконавчих органів обласної ради, міських рад Івано-Франківська, Калуша, Коломиї, ряду районних рад. [48, с. 15-16].

Обласна рада почала відроджувати ліквідоване більшовиками місцеве самоврядування. Приступила до проведення земельної реформи, найперше передала земельні ресурси в розпорядження місцевих рад. У 1990р. на Івано-Франківщині реалізували принцип територіальної повсюдності самоврядування: рішенням облради втілили норму, коли юрисдикція однієї місцевої ради закінчувалася там, де починалася юрисдикція іншої.

Рішенням облради були розмежовані функції виробників та розпорядників землі, місцеві ради отримали основу для своєї діяльності і змогли розпоряджатися землею на своїй території. Депутати прийняли рішення про збільшення мінімального розміру присадибних ділянок, бо розуміли, що в малоземельній області треба було думати, як виживати в умовах повального дефіциту та розвалу планової економіки. Це позитивно вплинуло на добробут понад половини населення області.

Громада області із розумінням сприймала зважену політику історичної пам'яті. З відродженням національних святинь ми не допускали ксенофобії. На Івано-Франківщині не було актів вандалізму чи осквернень могил, хоча ми перші в Україні цілковито позбулися монументальних ідолів тоталітаризму. А могили полеглих воїнів різних армій та кількох війн приводили натомість до належного стану.

Почалося відродження знищених радянською владою прикарпатських сіл. Зокрема, мешканців села Посіч Тисменицького району за підтримку УПА радянські окупанти в 1950 р. виселили за принципом випаленої землі. У такий спосіб репресували понад десяток сіл, щоб зробити «мертвий пояс» навколо Івано-Франківська та побороти патріотичне підпілля. У квітні 1990 р. за рішенням обласної ради с. Посіч відтворили як адміністративно-територіальну одиницю та надали земельні ділянки для повернення колишніх мешканців і відбудови села.

Із вересня 1990 р. в усіх школах рішенням облради підвищили платню вчителям та зменшили навантаження для викладачів української мови. Це само стосувалося й викладачів російської у російських школах області. Тож коли депутати проголосували за припинення викладання російської в початкових класах україномовних шкіл, це не мало негативних наслідків для вчителів щодо втрати робочих місць. Зберегли їх кількість завдяки зменшенню навантаження в класах та поділу на групи. Із місцевих джерел вдалося також збільшити платню викладачам математики та природничих дисциплін.

Змінювалися і місцеві друковані видання. У травні 1990 року вийшов перший номер газети «Галичина» – органу обласної ради народних депутатів, яка стала символом нової демократичної преси на Прикарпатті. Невдовзі свої друковані видання заснували ряд районних рад народних депутатів. В серпні 1990 р. почала виходити загальнополітична газета «Західний кур'єр». Загалом, на завершення 1990 р. в області виходило 52 періодичних видання, які значно розширили діапазон пресового слова.

Немаловажним аспектом розширення політичних і демократичних свобод було зростання в області кількості громадських організацій, як самостійних суб'єктів суспільного життя. Поряд з авторитетними організаціями НРУ, ТУМ імені Т.Шевченка, «Меморіал», товариством «Рух» виникли нові самодіяльні об'єднання, що активно включилися в процеси демократизації. Серед них відновлена крайова організація популярного в

1930-тих роках Союзу українок. Члени цієї організації організовували проведення культурницьких заходів, популяризували національні традиції, звичаї, вели широку просвітницьку роботу серед молоді. Ще одна жіноча організація – Комітет солдатських матерів, гостро ставила питання про правовий і соціальний захист солдат-українців в рядах радянської армії, про проходження призовниками військової служби на території України, створення національних збройних сил, про встановлення громадського контролю над військовим відомством. За ініціативою комітету було проведено кілька великих мітингів-протестів проти використання призовників з України в «гарячих точках» СРСР.

Оприлюднення правди про сталінські репресії, тоталітарний режим дозволили організуватися колишнім борцям з комуністичною системою. У вересні при обласному товаристві «Меморіал» була створена крайова Спілка політв'язнів України. У жовтні 1990 р. виникло Братство вояків УПА Карпатського краю, що об'єднало учасників збройних формувань Української Повстанської Армії, які діяли на території Прикарпаття та ряду сусідніх областей.

Окрім організацій, що спрямовували свою діяльність на участь в суспільно-політичних процесах, в області діяли організації національно-культурницького спрямування: товариства «Гуцульщина», «Лемківщина», товариство «Російський культурний центр», єврейське культурно-просвітницьке товариство імені Шолом-Алейхема, екологічні організації «Зелений світ», Спілка Чорнобиль та інші. Загалом, в кінці 1990 р. в області було зареєстровано 26 громадських організацій обласного рівня, які виникли і активно працювали в умовах демократизації суспільного життя краю. Як і новітні політичні партії, вони виступали за поглиблення демократичних процесів, розширення національно-культурних прав, підтримували нову демократичну владу і напрям суспільного розвитку України в сторону її суверенітету і незалежності.

В Івано-Франківську виникло місцеве Студентське братство, що об'єднало в своїх лавах студентів трьох прикарпатських вузів. Окрім захисту соціальних прав студентів активісти братства порушували зловоденні питання суспільно-політичної тематики, приймали активну участь в політичному житті міста та області. Влітку 1990 р. агітбригади з членів Студентського братства брали участь в пропагандистських поїздках в центральні і східні області України. А в жовтні 1990 р. частина івано-франківських студентів була серед учасників знаменитого студентського голодування в Києві, наслідком якого стало усунення з посади голови уряду УРСР В.Масола.

У 1990 р. при підтримці культурно-наукового товариства «Рух» були відновлені осередки дитячої спортивно-патріотичної організації «Пласт». На відміну від офіційної піонерської організації, «Пласт» націлював своїх вихованців на служіння власному народу і своїй Батьківщині – Україні. Невдовзі пластунський (скаутський) рух здобув значну популярність на прикарпатських землях.

У липні усі народні депутати України від Прикарпаття підтримали 16 липня 1990 р. голосування за Декларацію про державний суверенітет України. З цієї нагоди у багатьох містах області демократична влада і нові громадські організації провели зібрання і мітинги на відзначення цієї події.

Пропаганда націонал-демократичних ідей зумовила активну участь тисяч прикарпатців в культурно-просвітницькій акції «Дзвін» – 90 на відзначення 500-ліття Запорізького козацтва. У серпні 1990 р. десятки автобусів і тисячі активістів політичних і громадських організацій Прикарпаття: викладачі інститутів і технікумів, інженери, вчителі шкіл, культурні працівники, актори, студентська молодь, виїжджали в східні області України. Там воно розказували правду про демократичні перетворення в на західноукраїнських землях. Виразно звучали гасла державної незалежності не тільки на Прикарпатті, але й в Дніпропетровській, Запорізькій областях. Івано-Франківці брали участь у багатьох виїзних

акціях. Серед них студентське голодування у жовтні 1990 р. у Києві, протести під Верховною Радою проти підписання Союзного договору, за відставку уряду В.Масола та ін. [37, с. 140-141].

У березні 1991 року три західні області (Львівську облраду тоді очолював В'ячеслав Чорновіл, Тернопільську — Василь Олійник) прийняли рішення про місцевий референдум, який проводився водночас із Всесоюзним референдумом про збереження СРСР. Більшість мешканців області негативно сприймали ідею оновлення Союзу, яку пропонувала комуністична верхівка на чолі з М.Горбачовим. В області велась агітація за справжній суверенітет України і активно цю ідею поширювали тисячі вчителів, культурних працівників, люди творчих професій, інженери. Результати голосування 17 березня 1991 р. показали що на Прикарпатті переважали прихильники української незалежності. За збереження Союзу у Львівській області проголосували 16,4 відсотка, в Івано-Франківській – 18,2 відсотка, у Тернопільській, – 19,3 відсотка учасників опитування, в той час коли за «галицький» бюлетень, тобто повну незалежність України, висловилися 89, 6 відсотків учасників голосування Львівщини, 87, 2 – Прикарпаття та 85, 3 – Тернопільщини .

У липні 1991 р. під час відвідин Івано-Франківська першим секретарем КПУ С.Гуренком багато людей вийшли на пікетування будинку, де він перебував, з вимогами заборони комуністичної партії і не підписування нового союзного договору.

Коли виник путч ГКЧП у Москві 19 серпня 1991 р., в Івано-Франківську місцева обласна влада заявила, що не буде виконувати злочинні накази. Таким було рішення облвиконкому, яке підписав його голова Василь Павлик [55, с. 99]. Такі ж ухвали приймали районні та міські ради, в багатьох містах відбулися масові виступи. Було також ухвалено рішення про заборону діяльності комуністичних органів та видання їхніх газет.

На випадок запровадження надзвичайного стану і початку репресій проти демократичних сил тисячі прикарпатців готові були боронити свою

країну навіть із зброєю в руках. Щоб запобігти конфлікту з військовими на переговори з ними від імені влади та Руху пішла делегація, яку очолив офіцер у відставці Геннадій Марченко. Він виступив перед керівництвом військового штабу і застеріг воєнних від застосування зброї проти мирних людей. За його спогадами, на зустрічі обійшлося без офіціозу, дійшли до висновку, що Прикарпаття оголошується зоною миру, спокою і порядку. Про це повідомила місцева преса і причин вводити надзвичайний стан не було[62].

20 серпня 1991 р. він мав розмову головою обласної ради М.Яковиною та заступник Б.Мелінішиним і вони доручили йому створити штаб для формування добровільних загонів республіканської гвардії. За кілька днів зголосилося майже тисяча осіб, з яких 330 – кадрові армійці, ще 664 – військовослужбовці запасу. Ще були воїни УПА, які пройшли радянські табори, і готові були вдруге стати проти ворога. Серед них сотник Мирон Кумповицький, стрільці Дмитро Верхоляк, Дмитро Калиняк, Михайло Ясінський. Записувалися й цивільні – і чоловіки, і жінки. Усі списки пізніше колишній активіст Г.Марченко потім передав у Музей визвольних змагань Степана Бандери у с. Старий Угринів [62]. У ті дні виник на Прикарпатті і місцевий відділ Спілки офіцерів України.

Основні тогочасні події розгорталися у Києві. 23 серпня на своє надзвичайне засідання зібралася Верховна Рада для прийняття рішення щодо перевороту в Москві. Удосвіта 24 серпня 1991 р. голова Івано-Франківської обласної ради М.Яковина став учасником засідання Народної Ради (це демократична третина тодішньої Верховної Ради), де обговорювали перший примірник Акту проголошення незалежності України. Він вніс пропозицію про прийняття парламентом постанови про заборону діяльності КПРС та припинення випуску комуністичних газет, як це було зроблено у західноукраїнських областях. Також чернетку Акту, підготовлену в першій редакції народними депутатами Леонтієм Сандуляком та Левком Лук'яненком, М.Яковина показав журналістці з Канади Марті Дичок. Вона

надіслала фото цієї чернетки до редакції газети і наступного дня, майже одночасно з голосуванням у Києві, це фото вийшло друком у британській газеті «Гардіан» на першій шпальті. За незалежність України голосували усі 12 народних депутатів від Прикарпаття. Один з авторів документу Левко Лук'яненко у цей день святкував свій день народження і проголошення незалежності стало для нього найкращим подарунком [50].

Після Акту проголошення незалежності 24 серпня 1991 р. Україна готувалася до проведення референдуму, на якому народ мав підтвердити ухвалений парламентом документ. На Прикарпатті усі газети, місцеві органи влади і політичні та громадські організації активно агітували на підтримку незалежності. 1 грудня 1991 р. понад 95 відсотків жителів області, які взяли участь у голосуванні, висловилися за суверенітет України. Так була здобута самостійність і свобода. І це була не випадковість, а серйозна боротьба українського народу за своє вільне життя. Активну участь у цьому процесі брали представники прикарпатської інтелігенції, які очолювали новітні товариства, потім виграли вибори і стали депутатами місцевих рад. Прикарпатські депутати у Верховній Раді України теж голосували за всі державотворчі закони. Тому внесок представників інтелігенції Івано-Франківщини у цю перемогу дуже важливий.

РОЗДІЛ 3.

НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНІ І РЕЛІГІЙНІ ПРОЦЕСИ НА ПРИКАРПАТТІ

Інтелігенція завжди визначає розвій культурного, освітнього, духовного життя народу. Суспільні зміни в області вплинули і на розвиток культурної сфери. Тим більше, що значна частина активних діячів неформальних організацій розуміли роль і значення культури і церковно-релігійного життя для мешканців області.

Першість у цьому знову належить членам культурно-наукового товариства «Рух». Ще у травні 1988 р. вони організували перший в області неформальний захід по відзначенню Шевченківських днів у с. Микитині біля Івано-Франківська. Тоді історик З.Дума і музикант Л.Боднар виконували патріотичні пісні та вірші Кобзаря у переповненому залі сільського будинку культури. Через кілька місяців, 27 серпня, у день народження Каменяра, члени товариства провели літературно-мистецький захід біля його пам'ятника на вул. І.Франка в Івано-Франківську. Ще одне велике мистецьке зібрання «Рух» організував у міському будинку культури №1 Івано-Франківська на початку 1989 р. Це було Свято коломийки, на яке зібралися десятки самодіяльних колективів з багатьох сіл і містечок області [55, с.96-97].

У Коломиї місцеві громадські активісти об'єдналися у культурно-просвітницьке товариство «Поступ». Члени товариства теж проводили мистецькі і культурні заходи, вшановували пам'ять замовчуваних комуністичною ідеологією українських діячів минулого. У березні 1989 р. вперше за комуністичних часів коломияни вшанували пам'ять відомого

українського письменника, громадського діяча Коломиї Андрія Чайковського.

Насиченим новими тенденціями стало і мистецьке життя області. У 1989 р. частина акторів Івано-Франківського обласного музично-драматичного театру створили нову мистецьку групу під назвою Галицький молодий театр-студія. До його складу на громадських засадах входили професійні та самодіяльні актори. За спогадами учасників, вони «були молодими, відчайдушними, спраглими змін». Ініціаторами творення студії стало подружжя акторів театру Ольга та Володимир Шлемки [56].

Спочатку вони хотіли організувати драматичний гурток із студентів педагогічного інституту. В аудиторіях інституту навіть проходили репетиції театральної постановки за творами Т.Шевченка. Але тогочасне керівництво навчального закладу всякими відмовками не дозволило працювати молодим акторам. Тоді приміщення для репетицій надав міський клуб з вивчення міжнародної мови есперанто. Підтримали молодих акторів і члени культурно-наукового товариства «Рух». За такого сприяння В.Шлемко як режисер зумів підготувати виставу «Розрита могила». Після фінальної репетиції її позитивно оцінили письменник С.Пушик, інші творчі особи [56].

На 14 травня 1989 р. була запланована прем'єра у приміщенні івано-франківського будинку культури №1 по вул. Шевченка, 1. Але коли сотні глядачів прийшли на перегляд вистави, двері виявилися закритими. Поблизу вартували міліціонери та одіти у цивільне кадебісти. Спроби влади заборонити показ вистави люди сприйняли з обуренням, під їхнім тиском чиновники змушені були відкрити зал. В.Шлемко згадував, що закриті двері вони сприйняли як «замок на Шевченковому слові, яке через біль і обурення акторів зазвучало зі сцени з такою силою, що, мабуть, могло розплавити замки» [56]. Але успішний виступ акторів і підтримка залу мали неприємне продовження. Наступного дня, біля дверей будинку культури справді

з'явилася «розрита могила» у вигляді довгої ями, яку почали копати робітники ніби то для когось ремонту. Як іронічно зауважив В.Шлемко, щоб «полегшити» шлях Шевченковому слову до людей?» [56].

Молодий театр продовжував свою роботу. На листопад 1989 р. він підготував ще одну прем'єру вистави під назвою «Стрільці Січовії». Її присвятили 71-й річниці утворення Західно-Української Народної Республіки. Раніше про січових стрільців або усусів, як вони себе звали, знало все населення Галичини. У радянський час згадувати про стрільців було заборонено, молодь була необізнана з цією сторінкою української історії. Тож коли актори на сцені у формі січових стрільців під синьо-жовтим заспівали пісню про червону калину та інші стрілецькі пісні, багато старших людей не могли стримати сліз. Актори їздили по селах і містах області і своєю акторською грою будили пам'ять, повертали людям власну історію (ДОДАТОК I, Ї). Галицький молодий театр-студія дав понад 40 вистав, нерідко по дві вдень. Всі гроші, отримані від людей за показ вистав, артисти передавали на рахунок обласного Товариства української мови, і ці кошти йшли на розвиток української мови, літератури, розповсюдження книжок [36].

Часто із акторами на показ вистав виїжджав створений івано-франківськими музикантами А. Ставничим та В.Зваруном чоловічий хор «Червона калина». Як згадували очевидці, іноді дорога тривала по п'ять–шість годин, і під час поїздки хористи співали народних пісень, не повторюючи їх.

З ініціативи мистецької інтелігенції обласного центру протягом у 1989 р. велася підготовка до проведення в Івано-Франківську міжнародної художньої виставки-бієнале. Бієнале – представлення мистецьких досягнень пізнавального, розважального і комерційного попиту, в Україні вперше провели восени 1989 р. в Івано-Франківську під назвою «Імпреза-89». Ініціатором його проведення стали молоді місцеві художники М.Вігушинський, М.Яковина та І.Панчишин, літератор Ю.Андрухович,

мистецтвознавці М.Якібчук і М.Аронець. Вони запропонували своїм колегам з Івано-Франківська та інших українських міст провести мистецький захід, який мав певне комерційне спрямування. Участь у ньому взяли десятки відомих і знаних митців не тільки з України і союзних республік, але й зарубіжних країн: США, Канади, Японії, Західної Німеччини, Польщі, Югославії [40, с.5, 22-23].

Ознакою політичних змін було те, що навіть місцева влада погодилася на проведення цього заходу з участю закордонних художників, хоч на той час Івано-Франківська область і самий обласний центр залишалися ще «закритими» для туристичних поїздок іноземців через велику кількість військових об'єктів радянської армії. Сама виставка упродовж двох місяців проходила в приміщенні Художнього музею, в залах обласного краєзнавчого музею та обласної спілки художників, яку відвідали десятки тисяч людей. Її успіх був досить значний, про неї писала місцева і республіканська преса. Художники-учасники виставки зробили щедрі дарунки місцевим музеям, у фонди яких надійшло понад сотня мистецьких виробів відомих вітчизняних і зарубіжних авторів. Ініціатива кількох небайдужих творчих особистостей сприяла проведенню міжнародної мистецької виставки, рівень якої раніше могла дозволити собі хіба Москва як столиця тогочасного СРСР. [40, с. 22-23; 40-43].

У грудні 1989 р. греко-католицькі священники почали реєструвати перші греко-католицькі громади, звертаючись до влади із проханням повернути незаконно вилучені раніше у церкви культові споруди та приміщення. Спочатку комуністичні органи всіляко заперечували таку можливість, стверджуючи, що все майно УГКЦ націоналізоване законно. Але коли почалися масові виступи і зібрання, ситуація змінилася. Так в Івано-Франківську наприкінці грудня 1989 р. пройшли кілька великих зібрань, з вимогами повернути греко-католикам приміщення кафедрального собору Святого Воскресіння. Це була вимога не тільки священників, але й десятків тисяч людей, кілька тижнів віруючі організовували пікети під собором і

змусили владу піти на зустріч їх побажанням. Наприкінці січня 1990 р. Івано-Франківський міськвиконком передав споруду греко-католицькій церкві. Важливу роль у цій справі процесі відіграв церковний собор УГКЦ, який пройшов 23 січня 1990 р. у Львові. На цьому зібранні були визнаними недійсними рішення організованого комуністичною владою псевдособору 1946 р., відмінено ліквідацію церкви і націоналізацію її майна. Навіть радянські чиновники розуміли, що події 1940-х років були незаконними [55, с.98-99]. Тому перемога прихильників греко-католицької церкви в Івано-Франківську дала поштовх до повернення їм багатьох храмів в селах і містах в області.

Одним з найбільш гострих питань тогочасної політичної ситуації в області та Україні стало питання відновлення українських національних символів. У радянський період синьо-жовтий прапор та тризуб комуністи вважали символами «українських буржуазних націоналістів», за їхнє використання карали кримінальним переслідуванням. У 1988 р. синьо-жовті прапори почали використовуватися на масових зібраннях і мітингах у Львові та інших містах Львівщини. І хоч міліція та партійні органи боролися з цим, відновлення національно символіки отримувала все більшу підтримку серед населення галицьких областей.

На Прикарпатті вперше публічно синьо-жовтий прапор був піднятий на великому зібранні людей у с. Воскресінці Коломийського району. Тоді в селі урочисто відкривали зібраний на кошти селян пам'ятник Т.Шевченку. Ця подія викликала зацікавленість у багатьох, в селі зібралися тисячі людей, у тому числі представники районної комуністичної влади та активісти новітніх громадських організацій. Під час проведення зібрання над головами присутніх було піднято синьо-жовте полотнище, яке майже хвилину мали змогу бачити тисячі людей (ДОДАТОК 3). Місцева міліція намагалася завадити цьому, а працівники КДБ «полювали» за сміливцями, їм не вдалося затримати людей, котрі це зробили, і відібрати прапор. Пізніше з'ясувалося, що ініціатором цієї акції були активісти івано-франківського товариства

«Рух», а прапор підняв молодий інженер заводу «Позитрон» Володимир Ковальчук.

Згадуючи про ті події, його учасники по різному трактували як саму підготовку, так і підняття прапора. Р.Круцик у своїй книзі писав про те, що «рухівці» спеціально готувалися до цього зібрання, Н.Стасів пошила прапор, а Р.Круцик підібрав кусок карнизу, який мав бути замість держака. У неділю, 14 травня, п'ятеро членів товариства: Р.Круцик, Н.Стасів, Р.Гладиш, В.Ковальчук і Я.Шевчук приїхали у Воскресінці, де зустрілися із коломийськими активістами товариства «Поступ». Там і домовилися про свій план підняття прапора. Коли партійні чиновники не захотіли надати слово для виступу Я.Шевчука, він без дозволу виголосив гостру промову, на яку владні представники вчинили гамір. Але сотні людей підтримали промовця і в цей час В.Ковальчук як найвищий зростом підняв прапор. За словами Р.Круцика, прапор був піднятий упродовж кількох хвилин, а райкомівські чиновники ніби то просили його опустити [47, с41-42].

Сам В.Ковальчук твердив, що ідею з підняттям прапора під час відкриття пам'ятника на багатолюдному зібранні івано-франківцям запропонував В.Чорновіл. Коли Я.Шевчук почав говорити, В.Ковальчук підняв прапор на викидному рибальському вудилищі, яке дав йому саме Я.Шевчук. За його словами, «Прапор серед натовпу промайорів якихось 30 секунд. Люди почали кричати «Слава Україні!», плескали, навіть плакали» Після цього він опустив прапор, комусь передав а сам разом із товаришами покинули зібрання [49].

Тоді цей прапор підхопив коломиянин Петро Бабенюк. Він забрав його з собою додому, і під час різних мітингів та зібрань піднімав його над головою. Після здобуття незалежності він з тим знаменом об'їздив Україну, був також за рубежем [49]. Після смерті чоловіка його рідні передали прапор у музей с. Воскресінці, де він зараз експонується.

Звістка про підняття прапора швидко поширилася в області. А через місяць, 18 червня в Івано-Франківську, під час проведення поминального

богослужіння на могилах січових стрільців, його учасники тримали уже десятки національних знамен. Тоді колона львів'ян, які приїхали на цей захід, пройшла вулицями міста і влада тільки спостерігала за їхніми діями. Усі наступні масові зібрання у місті та області в проходили з використанням синьо-жовтих знамен. Про це неодноразово згадується в архівних документах [3, арк.124-125].

Восени 1989 р. прапор вивішували у різних населених пунктах області. А одного дня невідомі вивісили його на куполі недіючої церкви в Івано-Франківську по вул. Радянській (нині незалежності). Міліція і прокуратора, які мали поряд відділення не могли нічого вдіяти, бо прапор був закріплений високо на шпилі. Дехто стверджував, що навіть стріляли, щоб збити полотнище. Потім прапор зняли професійні альпіністи.

У січні 1990 р., в Івано-Франківську рухівці встановили на центральній площі, де проходили численні мітинги, металічну щоглу. На ній підняли синьо-жовте полотнище, яке кілька годин висіло над містом. Та невдовзі вночі пожежники за допомогою машини зламали цей металічний стовп і зняли прапор. Це викликало обурення у багатьох людей, які навіть висунули владі ультиматум – якщо не повернуть прапор на місце, то активісти піднімуть його над приміщенням колишньої Ратуші, де знаходився Івано-Франківський обласний краєзнавчий музей. Коли час вимоги закінчився, колона людей попрямувала до музею. За допомогою драбини, а далі по ремонтному риштуванню активіст Тарас Майстришин піднявся наверх і прив'язав прапор (ДОДАТОК II). Сам рухівець згадував «Закріпив прапор майже біля оглядового майданчика, а потім крикнув: «Слава Україні!». Здалося, що ратуша аж заходила від відповіді: «Героям Слава!» [49].

Знамено висіло на Ратуші кілька днів. Чиновники змусили Т.Майстришина знову піднятися на висоту і зняти цей прапор, але уже не переслідувала його за вчинок. Він зберіг полотнище, а через три місяці, після перемоги на виборах, демократична влада уже офіційно дозволила підняти цей прапор [49]. Тоді його урочисто освятили у кафедральному соборі УГКЦ

і три обрані депутати з числа активістів «Руху»: М.Чучук, П.Арсенич і З.Дума підняли його над Ратушею. Також були підняті синьо-жовті прапори над будинком обласної влади та будівлями районних рад.

11 травня 1990 р. Івано-Франківська обласна рада ухвалила рішення «Про українську національну символіку». У ньому заявлялося, що з метою збереження духовних традицій українського народу, виконуючи волю і побажання виборців області щодо впорядкування національної символіки рада визнала синьо-жовтий прапор як український національний прапор, тризуб – як український герб, пісню «Ще не вмерла Україна» українським національним гімном. Вона узаконила їх із тогочасними радянськими державними символами і зобов'язала державні органи влади в області піднімати поряд із прапором УРСР національний синьо-жовтий прапор. [48, с.54-55]. Він також брався під охорону, як офіційна національна символіка .

У липні 1990 р. в Івано-Франківську на прохання керівництва Київської міської ради були пошиті кілька великих синьо-жовтих полотнищ і передані до Києва. Одне з них урочисто було піднято на щоглі перед приміщенням Київської міської ради на Хрещатику і стало офіційним національним символом столиці.

У травні 1990 р. обласна рада прийняла також рішення «Про святкування національних та основних релігійних свят на території області», націлене «на духовне та національне відродження українського народу». З цією метою в області встановлювалися такі святкові неробочі дні, як Різдво Христове – 7, 8, 9 січня, День незалежності і соборності України – 22 січня, Великдень – неділя, понеділок, вівторок, День державності на західноукраїнських землях – 1 листопада. Вперше святково в області було відзначено одне з найбільших християнських свят – Великдень [16].

Почала змінюватися і ситуація у освітній сфері. У червні 1990 р. обласний ТУМ організував велику науково-практичну у конференцію під гаслом «Національна школа: проблеми і перспективи». У ній взяли участь науковці, викладачі вищих навчальних закладів, вчителі, активісти

громадських організацій. Обговорювалася концепція переходу від радянської школи до української, національної. В її основу мали лягти вивчення українською мовою усіх предметів, увага до національного виховання, запровадження у школі таких предметів, як історія рідного краю, літературне краєзнавство, основи християнської етики. Учасники висловилися за обмеження кількості шкіл із російською мовою викладання, в українських школах почати її вивчати із третього, а не як раніше, з першого класу. Присутній начальник обласного управління освіти Богдан Томенчук підтримав багато пропозицій [25]. Так в області почалося реформування шкільної освіти, її перехід на національну основу. Одним із кроків було проведення деідеологізації навчальних закладів, що змушувала комуністичні парткоми і комсомольські осередки покинути установи. Викладачі Івано-Франківського педагогічного інституту М.Стельмахович, Б.Ступарик та інші пропонували перевести навчальні програми шкіл, професійно-технічних училищ, технікумів і навіть вищих навчальних закладів на національну основу. До розробки і реалізації планів переведення навчальних програм на національну основу долучився колектив Івано-Франківського обласного інституту підвищення кваліфікації вчителів, яким керував Б.Скоморовський. Колишні гімназисти Станиславівської української державної гімназії провели свій з'їзд, на якому звернулися до влади з проханням відновити діяльність у місті гімназії. Після довгої підготовки, влітку 1991 р. гімназія була створена. Спочатку вона розміщувалася у приміщенні школи №4 на вул. І.Франка, а коли було збудоване нове сучасне приміщення у мікрорайоні Пасічна, влада перенесла її туди [58, с.344]. Не всі вчителі сприймали нові зміни, частини прихильників старої комуністичної системи писала скарги у вищі органи, але поступово школи переходили на вивчення історії України, українознавства, змінювалося відношення до минулого, культури, звичаїв, традицій.

Процес національно-культурного відродження на Прикарпатті набирав розмаху. Поверталися у життя патріотичні звичаї і традиції, які були заборонені чи переслідувалися комуністичною владою. У травні 1990 р. у

багатьох містах і селах області почали насипатися символічні могили на вшанування пам'яті полеглих борців за волю України. Ці пам'ятні пагорби мали таблиці із прізвищами Українських січових стрільців, вояків Української галицької армії, Української повстанської армії[8].

Їх відкриття та освячення перетворювалися на багатолюдні зібрання, де використовувалися синьо-жовті прапори, лунали патріотичні пісні, національна пісня-гімн «Ще не вмерла Україна...». Відновлювалися і справжні могили, про які в радянські часи люди воліли не розказувати, щоб їх не руйнували. В Івано-Франківську у травні 1990 р. на колишньому міському кладовищі громадськість власними силами провела впорядкування колишніх могил українських січових стрільців (ДОДАТОК Ж). Подібні заходи відбувалися в багатьох населених пунктах області [8].

В газетах почали публікувати матеріали про мало відомі сторінки української історії. Ставилися питання про необхідність повернути історичні назви міським і сільським вулицям. Їхніми авторами були вчителі і викладачі історії, ці теми жваво обговорювалися, і це теж впливало на настрої та свідомість багатьох людей. На шпальтах тодішніх видань лунали голоси правди місцевих журналістів Богдана Білецького, Василя Гордієнка, Петра Парипа, Василя Ганущака, Василя Лесіва, Ігоря Гаврилюка, Дмитра Захарка, Ольги Бабій.

Поступово проходила і департизація – винесення за межі підприємств та установ партійних комітетів комуністичної партії та комсомолу. Це знизило залежність трудових колективів і їх керівників від партійних органів. Через певний час компартія втратила контроль над ними і люди самостійно визначали свою політичну чи громадянську позицію.

Національно-культурні зміни проявилися і в знесенні символів та пам'яток комуністичної ідеології. Ще під час початку роботи новообраної обласної ради у залі засідань було закрито спеціальною ширмою, а невдовзі винесене зображення комуністичного лідера В.Леніна. У серпні-жовтні 1990 р. на Прикарпатті пройшла хвиля ліквідації численних пам'ятників і

пам'ятних знаків комуністичним діячам, зокрема В.Леніна. Першим був демонтований пам'ятник В.Леніну у Коломиї у серпні, згодом його прибрати із площі у місті Калуш. На початку жовтня 1990 р. було повалено кілька пам'ятників комуністичному ідолу в Івано-Франківську. Це робилося відкрито, на підставі рішень місцевих органів влади, при повній підтримці більшості мешканців краю.

Ще за рік до здобуття незалежності на Прикарпатті комуністична влада втратила будь-який авторитет. Відновлювалися на підприємствах, в установах вживання української мови, національна культура, народні традиції і звичаї. Все це було результатом діяльності нової демократичної влади, що мала визнання і розуміння у мешканців Прикарпаття. Важливою складовою діяльності людей, котрі здійснювали ці зміни, було розуміння ними необхідності утвердити національні основи у житті та діяльності суспільства. В цьому й полягала історична місія прикарпатської інтелігенції, яка брала безпосередню участь у здійсненні цих змін.

РОЗДІЛ 4.

МЕТОДИЧНА РОЗРОБКА ШКІЛЬНОГО УРОКУ НА ТЕМУ «30 РОКІВ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ: РОЛЬ І МІСЦЕ ПРИКАРПАТЦІВ У БОРОТЬБІ ЗА СВОБОДУ»

Урок-бесіда для учнів 10-11 класів в рамках інтегрованого предмету «Історія: Україна і світ», присвячений 30-тій річниці Незалежності України.

Мета уроку:

ознайомити учнів із поняттями «політична незалежність», «державний суверенітет», «національна інтелігенція», «соціальні групи», «політичний процес»;

розглянути проблему «роль особи в історії» через призму участі українців у національно-демократичному русі кінця 1980-х початку 1990 років;

визначити ступінь впливу особистостей з числа української інтелігенції Прикарпаття на свідомість і поведінку різних соціальних груп, її роль у визвольному русі.

Тип уроку: урок-бесіда.

Навчальний матеріал: ноутбук, мультимедійний клас, візуальна презентація по темі, фотоматеріали і фотодокументи.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний аспект уроку.

Коротка характеристика процесу здобуття незалежності у 1990-1991 рр. Перегляд фрагментів навчальних фільмів «Від дисидентства до незалежності» і «Повернута самостійність» із кіно-документального циклу «Невідома Україна» [64; 65].

II. Мотивація навчальної діяльності

Бесіда за планом.

1. Визначення понять «історична особа», «особа в історії», «національна інтелігенція», «соціальні групи», «боротьба за незалежність», «державний суверенітет».

Особистість в історії розглядається як сукупність певного розуміння ролі і місця конкретної людини, певних груп чи верств в умовах історичного розвитку. Важливим є виявлення групового або персонального внеску постатей в контексті подій, взаємозв'язку із іншими персонами, участі у відомих подіях, процесах [33].

В умовах інформаційного суспільства зростає активізація творчого потенціалу особистості, потреба збереження її національної ідентичності, розвиток духовності, суб'єктності, політичної та екологічної культури.

Історичними особистостями є видатні державні, національні, політичні, громадські, культурно-мистецькі, наукові, релігійні діячі, які суттєво впливають на розвиток суспільно-політичних, культурно-освітніх процесів, і своїми вчинками чи діями можуть визначати шляхи розвитку країни, нації, держави, суспільства.

Під історичним процесом боротьби за державну незалежність розуміється активне суспільне життя частини народу їхня спільна діяльність, спрямована на досягнення нацією своєї політичної свободи і національного та державного суверенітету. історичного процесу є події, суспільні явища, що тривають або вже відбулися, факти життя конкретних людей, народів.

2. З'ясування сутності питання «Особистість в історії».

Важливе місце належить представникам інтелігенції – творчим, розумово розвинути особистостям, котрі творять інтелектуальний продукт для широко кола споживачів. Це люди творчої праці, але наділені моральними якостями і чеснотами, що дають можливість їм бути прикладом культури поведінки і роботи для звичайних громадян.

Прикладами особистостей в історичному процесі є активні учасники боротьби за незалежність на обласному рівні Прикарпаття. Серед них

виділено кілька осіб, які представляють різні вікові, професійні і соціальні верстви, але об'єднані спільністю ідеї національного відродження.

Історик, музейний працівник Дума Зеновій Євгенович.

Народився 28 лютого 1956 р. в с. Арламівська Воля, Мостиського району, Львівської області в селянській сім'ї. Українець, освіта вища, історик, закінчив Львівський державний університет імені І.Франка. Вчителем у школі, в технічному училищі. Із 1980 р. молодший науковий працівник, методист, старший методист Івано-Франківського обласного краєзнавчого музею. Із 1989 р. член виконкому крайової організації НРУ Голова обласного товариства «Меморіал», член крайової організації НРУ; член ради культурно-наукового товариства «Рух»; депутат обласної Ради. Один з організаторів розкопок жертв комуністичних репресій в Дем'яновому лазі. Обраний народним депутатом України у першому турі із 10 претендентів, набрав майже 60 % голосів. Входив до складу «Народної ради», фракції Народного руху України, Конгресу національно-демократичних сил. Голова підкомісії з питань релігій та міжконфесійних відносин комісії ВР України з питань культури і духовного відродження [15].

Дисидент Ребрик Богдан Васильович (ДОДАТОК Й).

Народився 30 липня 1938 р. у с. Павлівка Тисменицького району, Івано-Франківської області у сім'ї селян. Українець, освіта середня. У 1957/1962 рр. проходив службу в Радянській армії. Був комісований за станом здоров'я через втрату зору. Із 1962 начальник радіостанції обласного радіоклубу, командир-інструктор, викладач Івано-Франківського обласного комітету ДТСААФ. У 1967 р. засуджений до позбавлення волі ст.62 частина 1 і 2 «Антирадянська агітація і пропаганда». У 1970 р був звільнений, працював вантажник-експедитором в м. Івано-Франківську. У 1974 р. знову засуджений за «антирадянську агітацію і пропаганду», відбував покарання у колонії разом із Василем Стусом та іншими українськими політв'язнями. У 1987 р. повернувся до Івано-Франківська, працював вантажником, кооператором. Увійшов до складу Івано-Франківської організації УГС, член

крайової ради НРУ, співголова обласного товариства «Меморіал»; член УРП; член Товариства української мови ім. Т.Г. Шевченка; депутат обласної Ради. Обраний народним депутатом України в першому турі голосування із 4 претендентів, набрав понад 70 % голосів. Входив до Народної ради в українському парламенті, пізніше у фракцію Народного руху України, Конгресу національно-демократичних сил. Голова підкомісії з питань репресованих, комісії ВР України у справах ветеранів, інвалідів, репресованих, малозабезпечених і воїнів-інтернаціоналістів [23; 24].

Інженер, викладач Степан Васильович Волковецький (ДОДАТОК К).

Народився 30 січня 1947 року в селі Витвиця Долинського району Івано-Франківської області в селянській родині. Українець. Освіта вища, радіофізик-електронник. Після закінчення Львівського державного університету імені І.Франка працював інженером, науковим співробітником проектного інституту. Закінчив аспірантуру Московського гірничого інституту, кандидат технічних наук, із 1978 року працював асистентом кафедри фізики, потім старшим викладачем, доцент кафедри вищої математики Івано-Франківського інституту нафти і газу. Член Народного Руху України, заступник голови крайової ради, голова первинного осередку інституту; член Товариства української мови імені Т.Г.Шевченка; член Демократичної партії України. Обраний народним депутатом України, переміг у першому турі, набравши 58 % голосів. Входив до складу «Народної ради», фракції Народного Руху України, фракції Конгресу національно-демократичних сил. Був головою Івано-Франківської обласної ради, головою Івано-Франківської державної адміністрації. У 1994 р. ще раз обирався депутатом Верховної Ради України. Із 1998 р на дипломатичній роботі [13].

Поет, літератор, науковець Пушик Степан Григорович.

Народився 26 січня 1944 року у с. Вікторів Галицького району, Івано-Франківської області в сім'ї селян. Українець, освіта вища, літератор закінчив Літературний інститут імені О.М.Горького у Москві. Працював в газеті «Прикарпатська правда» м. Івано-Франківськ. Із 1971 р. член спілки

письменників СРСР; на творчій роботі. Очолював раду клубу творчої інтелігенції Івано-Франківська, керівник літературної студії Івано-Франківського педагогічного інституту, кандидат філологічних наук, викладач, доцент, професор Прикарпатського університету імені В.Стефаника. Перший голова обласного Товариства української мови ім. Т.Г.Шевченка. Обраний народним депутатом України у першому турі із 9 претендентів, набрав 67 % голосів. Входив до складу Народної ради, член, голова підкомісії Комісії ВР України з питань культури та духовного відродження. Лауреат Державної премії ім. Т.Г.Шевченка. Автор сотень поетичних і прозових літературних творів, науковець, дослідник народного фольклору [22].

Біолог, викладач, дипломат Чучук Маркіян Євгенович.

Народився 11 березня .1961 р. у м. Івано-Франківськ у сім'ї службовців. Українець, освіта вища, біолог, закінчив Чернівецький державний університет імені Юрія Федьковича. Із 1983 р. працював старшим лаборант, згодом асистент кафедри біології Івано-Франківського державного медичного інституту. Засновник Івано-Франківського культурно-наукового товариства «Рух», член НРУ, член Великої ради НРУ, член головної ради Товариства української мови ім. Т.Г.Шевченка, член Демократичної партії України. Обраний народним депутатом України у першому турі із 10 претендентів, набрав майже 52 відсотки голосів. Входив до «Народної ради», фракції Народного руху України, Конгресу національно-демократичних сил. Голова підкомісії з питань реалізації законодавства в галузі прав людини, комісії ВР України у правах людини. Із 1994 р. на дипломатичній роботі у різних країнах зарубіжжя [30].

Вагомою була участь в національному русі Прикарпаття таких авторитетних діячів із наукових та академічних установ як: М.Голубець, Л.Пиріг, М.Стельмахович, Б.Ступарик. Великий внесок у загальному громадському русі зробили діячі мистецтва: художники Опанас Заливаха, Олександр Коровай, Степан Каспрук, письменники Галина Турелик, Юрій

Андрухович, поетеса Неоніла Стефурак та очолюване нею об'єднання молодих літераторів.

3. Дискусія: «Представники прикарпатської інтелігенції у політичній боротьбі за суверенітет України».

Запитання для обговорення. Хто така інтелігенція? Кого можна віднести до категорії «національна інтелігенція» у вказаний історичний період? Яка роль і місце новітніх громадських об'єднань у процесі здобуття Україною незалежності? Які причини виникнення цих товариств в часи «перебудови»? Назвіть керівників відомих громадських організацій Прикарпаття? Які події і процеси в області впливали на зміну свідомості її мешканців? Чому комуністичні органи, що володіли повнотою влади, втратили авторитет і підтримку у громадян? Як обрані на Прикарпатті народні депутати долучилися до здобуття української незалежності? Чому перемогли національно-демократичні сили? Чи можна вважати лідерів та активістів громадського руху творцями історії?

Підведення підсумків.

ВИСНОВКИ

Проголошена в СРСР політика «перебудови» призвела до руйнування основ комуністичної системи, втрати комуністичною партією спочатку монополії на владу, а після виборів 1990 р. – самої влади в області. Ослаблення режиму сприяло зростанню визвольних ідей, пов'язаних спочатку із проголошенням Верховною Радою Декларації про державний суверенітет 16 липня 1990 р., а через рік ухвалення Акту проголошення незалежності України 24 серпня 1991 р. Важливе місце у цих процесах належало мешканцям Прикарпаття. Тут у 1988-1989 рр. виникли перші неформальні громадські організації: Івано-Франківське культурно-наукове товариство «Рух», коломийський «Поступ», товариство «Відродження» у Калуші, товариство «Дзвін» у Рогатині. Діяльність цих товариств сприяла відновленню інтересу до національної культури, історії, традицій і обрядів. Важливим напрямом їхньої роботи стала увага до екології, боротьба із забрудненням навколишнього середовища відходами хімічних та промислових підприємств області.

Їхніми учасниками й керівниками були представники інтелігенції: вчителі, лікарі, викладачі навчальних закладів, художники, інженери та ін. Серед відомих постатей можна назвати біолога М.Чучука, архітектора Я.Шевчука, художника О.Бойкевича, істориків З.Думу і І.Андрухіва, письменника Ю.Андруховича, інженерів Б.Волошинського, В.Ковальчука, Р.Лучицького,

У 1989 р. члени цих товариств взяли активну участь у творенні осередків всеукраїнських громадських організацій: ТУМ ім. Т.Шевченка, «Меморіал», «Зелений світ», громадсько-політичних об'єднань НРУ та УГС. Їхніми членами і керівниками обласних та районних осередків знов ж таки стали представники інтелігенції. Обласну організацію ТУМ очолив відомий прикарпатський письменник С.Пушик, головою НРУ в області був художник М.Яковина, керівником обласного «Меморіалу» – історик З.Дума.

На всеукраїнському рівні головою ТУМ обрали уродженця Прикарпаття, відомого поета і громадського діяча Д.Павличка. Завдяки його патріотичній позиції у жовтні 1989 р. ще старий склад Верховної Ради УРСР прийняв Закон про українську мову, а сам Д.Павличко був обраний від Прикарпаття народним депутатом до Верховної Ради СРСР.

Окреме місце займала діяльність обласної філії УГС. Її ядро склали колишні політв'язні і дисиденти: вчителі О.Попович, В.Стрільців, робітники В.Долішній та Б.Ребрик, художник О.Заливаха, медсестра і поетеса І.Сеник, подружжя Катерина і Петро Савчуки, поет Д.Гриньків. Головою обласної УГС став освітянин і літератор П.Марусик. До УГС належала і частина членів інших неформальних громадських організацій. Вони спільно брали участь в проведенні різних громадських заходів, організації політичних мітингів, демонстрацій, віч, пікетів та ін.

Під впливом масових політичних виступів у Львові, неформальні товариства у 1989 р. провели понад тридцять масових політичних мітингів у різних містах області. Участь у цих зібраннях брали тисячі людей, окремі з них досягали масовості у десятки тисяч учасників. Це сприяло зростанню масової політичної свідомості у мешканців Прикарпаття, перетворювало діяльність новітніх організацій на цілісний національно-демократичний рух. Важливим проявом національної свідомості мешканців області була боротьба за відновлення Української греко-католицької та Української автокефальної православної церков. Особлива роль тут належала священикам, котрі не корилися комуністичній владі, продовжували служіння національній церкві у підпільних умовах. Це єпископи УГКЦ П.Василик і С.Дмитерко, священики Г.Сімкайло, М.Сімкайло, В.Війтишин, Я.Лесів, священик УАПЦ, пізніше її патріарх, В.Романюк.

Справжній злам комуністичної системи відбувся після перших демократичних виборів 1990 року. Кардинальними були зміни і на обласному рівні. Ще за умов політичного диктату КПРС в області на місцевих виборах перемогу одержали національно-демократичні сили, сформувавши перші

демократичні органи представницької влади. На обласному рівні більшість депутатських місць отримали представники національно-демократичних сил. Головою обласної ради обрали художника за фахом, громадського активіста М.Яковину. Багато депутатів обласної ради мали вищу освіту, були інженерами, викладачами, лікарями, науковцями, творчими працівниками. Їхня діяльність в органах влади скеровувалася на здійснення демократичних змін, що мали служити розвитку суспільства і забезпечувати потреби громадян. Така ж ситуація із депутатським складом була і в міських радах найбільших прикарпатських міст: Івано-Франківська, Калуша, Коломиї, Надвірної, багатьох районів. Перші рішення нових рад сприяли відновленню історичної справедливості щодо діяльності українських церков, узаконення використання національної символіки, проведення реформ в освіті, сільському господарстві, місцевому управлінні.

Депутатами Верховної Ради УРСР від Прикарпаття стали 11 представників національно-демократичного табору. Серед них колишні дисиденти Л.Лук'яненко і Б.Ребрик, біолог М.Чучук, викладач С.Волковецький, письменник С.Пушик, актор В.Шлемко, історик З.Дума, науковці М.Косів, Л.Пиріг, М.Голубець, журналіст Д.Захарук. У складі парламентської фракції Народна Рада вони голосували за прийняття важливих документів, що склали юридичну основу незалежної Української держави: Декларації про державний суверенітет, Закону про економічну самостійність України, Акту проголошення незалежності України, заборони комуністичної партії.

Із 1990 р. в області проводилася департизація установ, організацій, навчальних закладів, демократизація суспільного життя і засобів масової інформації. Представники влади та нових політичних організацій мали значний авторитет у мешканців області, прагнули змінити розвиток економіки та суспільного життя.

Проводилася деідеологізація навчальних закладів, комуністичні парткоми і комсомольські осередки примушували покинути шкільні

установи. За ініціативи викладачів Івано-Франківського педагогічного інституту М.Стельмахович, Б.Ступарик, Б.Скоморовського, М.Лесюка та ін. навчальні програми шкіл і професійно-технічних училищ, почали враховувати національну основу навчання і виховання.

Абсолютна більшість прикарпатців у грудні 1991 р. на всеукраїнському референдумі підтримала здобуття української незалежності. За це проголосували понад 98 відсотків його учасників. І в цьому результаті була значна заслуга тих людей, про яких згадувалося в даній роботі, і які упродовж трьох років очолювали демократичний рух Прикарпаття.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Архівні джерела

1. Державний архів Івано-Франківської області (ДАІФО), ф.1П – Івано-Франківський обласний комітет компартії України: Протоколи №№ 11-15 засідання бюро Івано-Франківського обкому компартії України (24. 07. 1989 – 12. 09. 1989), оп.1, спр. 5453, арк.1-62.
2. Протоколи №№ 18, 19 засідання бюро Івано-Франківського обкому компартії України. (14. 11. 1989 – 12. 12. 1989), ф.1П, оп. 1, спр. 5455, арк.1-48.
3. Листи ЦК компартії України для використання в практичній роботі. (15. 02. 1989 – 13. 12. 1989), ф.1П, оп.1, спр. 5473, арк.1-355.
4. Довідки про релігійну обстановку, масові заходи, мітинги, збори, молебні, проведені в області. (4. 04. 1989 – 24. 10. 1989), ф.1П, оп.1, спр. 5481, арк.1-41.
5. Інформації, довідки райміськкомів про політичну ситуацію в області. (22. 01. 1990 – 29. 05. 1990), ф.1П, оп.1, спр. 5567, арк.1-64.
6. ДАІФО, ф.2П. – Івано-Франківський міський комітет компартії України: Протоколи №№ 2, 3 пленумів Івано-Франківського міськкому компартії України. (18. 02.- 27. 05. 1989), оп.1, спр. 1253 , арк.1- 174.
7. Протоколи №№ 4, 5 пленумів міськкому партії.(26. 08. – 6. 12. 1989), ф.2П, оп.1, спр. 1258, арк.1–143.

Опубліковані документи, матеріали, спогади, газетні матеріали

8. А ми тую славу збережемо... *Галичина*. 1990. 30 травня.
9. Андрухович Ю. Репетиція в парку. *Комсомольський прапор*. 1989. 29 липня.
10. Білецький Б. Нема терміну давності. *Комсомольський прапор*. 1989. 4 лютого.
11. Білецький Б. Що хотіли, те маємо. *Комсомольський прапор*. 1990. 7 квітня.

12. Вівчар Б. Пам'ять і позиція. *Прикарпатська правда*. 1989 . 1 лютого.
13. Волковецький Степан Васильович. Біографія. URL: <https://src-h.slav.hokudai.ac.jp/ukrregions/data/6.html>
14. Депутати 1-го демократичного скликання. Івано-Франківська обласна рада. URL: <https://orada.if.ua/%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B0%D1%8>
15. Дума Зіновій Євгенович. URL: <http://static.rada.gov.ua/zakon/new/NEWSAIT/DEPUTAT1/202.htm>
16. Звернення обласної ради народних депутатів до громадян області. *Прикарпатська правда*. 1990. 14 квітня.
17. Кушнірчук В. Назви – то наша історія. *Комсомольський прапор*. 1990. 17 березня.
18. Лесів Я.В. *Сніг без ґрат. Поезія, епістолярій, публіцистика, спогади, документи*. Укл. О.В.Сокульська. К.: Смолоскип, 2014. 784 с.
19. Марусик П. *А ми тую червону калину підіймемо. Документальне есе*. Івано-Франківськ, 1999. 254 с.
20. Народе мій, яка у Тебе сила. *Комсомольський прапор*. 1990. 27 січня.
21. Приймак В.І. *Апостоли правди*. Івано-Франківськ: Тіповіт, 2012. 159 с.
22. Пушик Степан Григорович. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/radac_gs09/d_ank_arh?kod=119901
23. Ребрик Богдан Васильович. Верховна Рада України. Офіційний веб-портал. URL: <http://static.rada.gov.ua/zakon/new/NEWSAIT/DEPUTAT1/206.htm>
24. Ребрик Богдан Васильович. Віртуальний музей Дисидентський рух в Україні. URL: <http://museum.khpg.org/1113937375>
25. Слово за Тобою, вчителю! *Галичина*. 1990. 19 червня.
26. *Три повстання Січків: У 2-х томах, Т. 1, : Спогади Стефанії Петраш-Січко. Документи*. Харківська правозахисна група; Редактор-упорядник В.В.Овсієнко. Харків: «Фоліо», 2004. 255 с.
27. Українська Гельсінська Спілка у спогадах і документах. Упор. О.Шевченко. Київ: Ярославів вал, 2012. 814 с.

28. Чепіга С. Хто отримав мандат. *Комсомольський прапор*. 1990. 17 березня.
29. Чорновіл В. Народний мітинг чи відкриті партійні збори (Івано-Франківський «Рух» в цупких обіймах рідного обкому). *В'ячеслав Чорновіл. Твори в 10 томах. Т.6. (Документи і матеріали. (Листопад 1985 р. - квітень 1990 р.)).* К.: Смолоскип, 2009. С.543-546.
30. Чучук Маркіян Євгенович. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/radac_gs09/d_ank_arh?kod=119701
31. Шевчук Ярослав Володимирович. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/radac_gs09/d_ank_arh?kod=119701
32. Щоденники Степан Пушика *Бриз*. <http://briz.if.ua/blogs/740.htm>
33. Ясь О.В. Особистість в історії. *Енциклопедія історії України: Т. 7: Мі-О* / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. К.: В-во «Наукова думка», 2010. 728 с.: URL:http://www.history.org.ua/?termin=Osobystist_istorii

Наукові монографії, статті

34. Алексєєв Ю.М., Кульчицький С.В., Слюсаренко А.Г. *Україна на зламі історичних епох. Державотворчий процес 1985-1999 рр.* К.: ЕксОб, 2000. 295 с.
35. Бойко О.Д. *Україна в 1985-1991 рр.: основні тенденції суспільно-політичного розвитку: Монографія.* К.: ІПіЕНД, 2002. 306 с.
36. Вайно М. Галицький молодіжний і епоха. *Слово Просвіти*. 2021. 22 січня. URL: <http://slovoprosvity.org/2020/01/22/halyts-kyu-molodizhnyy-i-epokha/>
37. Волошинський Б. Спогад про масові протестні та агітаційно-пропагандистські акції Руху упродовж 1990-1991 рр. *Україна. Нація. Державність. Матеріали Всеукраїнської наукової конференції, присвяченої*

- 20-річчю створення Народного Руху України. Івано-Франківськ, 29 жовтня 2009 р. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2010. С.138-142.
38. Гаврилович І. Великі справи малого Руху. До 33-ї річниці заснованого в Івано-Франківську культурно-наукового товариства видано книжку. *Галичина*. URL: <https://galychyna.if.ua/analytic/veliki-spravi-malogo-ruhu-do-33-yi-richnitsi-zasnovanogo-v-ivano-frankivsku-kulturno-naukovogo-tovaristva-vidano-knizhku/>
39. Гарань О. *Убити дракона (З історії Руху та нових партій України)*. К.: Либідь, 1993. 200 с.
40. Імпреза. Міжнародне бієнале. Упор. І.Панчишин, А.Звіжинський. Івано-Франківськ, Лілея-НВ, 2012. 183 с.
41. Інтелігенція і влада. Одеса: Астропринт, 2014. 276 с.
42. Кобута С.Й. Івано-Франківська обласна філія Української Гельсінської спілки (1988-1990 рр.) // *Вісник Прикарпатського університету. Історія*. До 20-ліття утворення кафедри історії слов'ян і 80-річчя професора Петра Федорчака. 2013. Вип. 23-24. С.129-135.
43. Кобута С., Кобута Л., Масові несанкціоновані зібрання на Прикарпатті 1989 р. як чинник демократизації суспільно-політичного життя регіону. *Галичина. Науковий і культурно-просвітницький краєзнавчий часопис*, Івано-Франківськ, 2015. № 27, С.157-167.
44. Кобута С. Розвиток політичної боротьби на Прикарпатті в 1989-1990 роках. *Галичина. Науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис*. 1999. №3. С.76–94.
45. Кобута С. «Рух»: перша новітня громадська організація на Прикарпатті *Вісник Прикарпатського університету. Історія. Вип. III*. Івано-Франківськ, 2000. С.135-144.
46. Кремінь В., Ткаченко В. *Україна: шлях до себе. Проблеми суспільної трансформації*. К., 1998. 320 с.
47. Круцик Р. *Демянів Лаз. Геноцид Галичини*. К., 2009. 352 с
48. Кугутяк М., Гаврилів Б., Кобута С. *Літопис державотворення на*

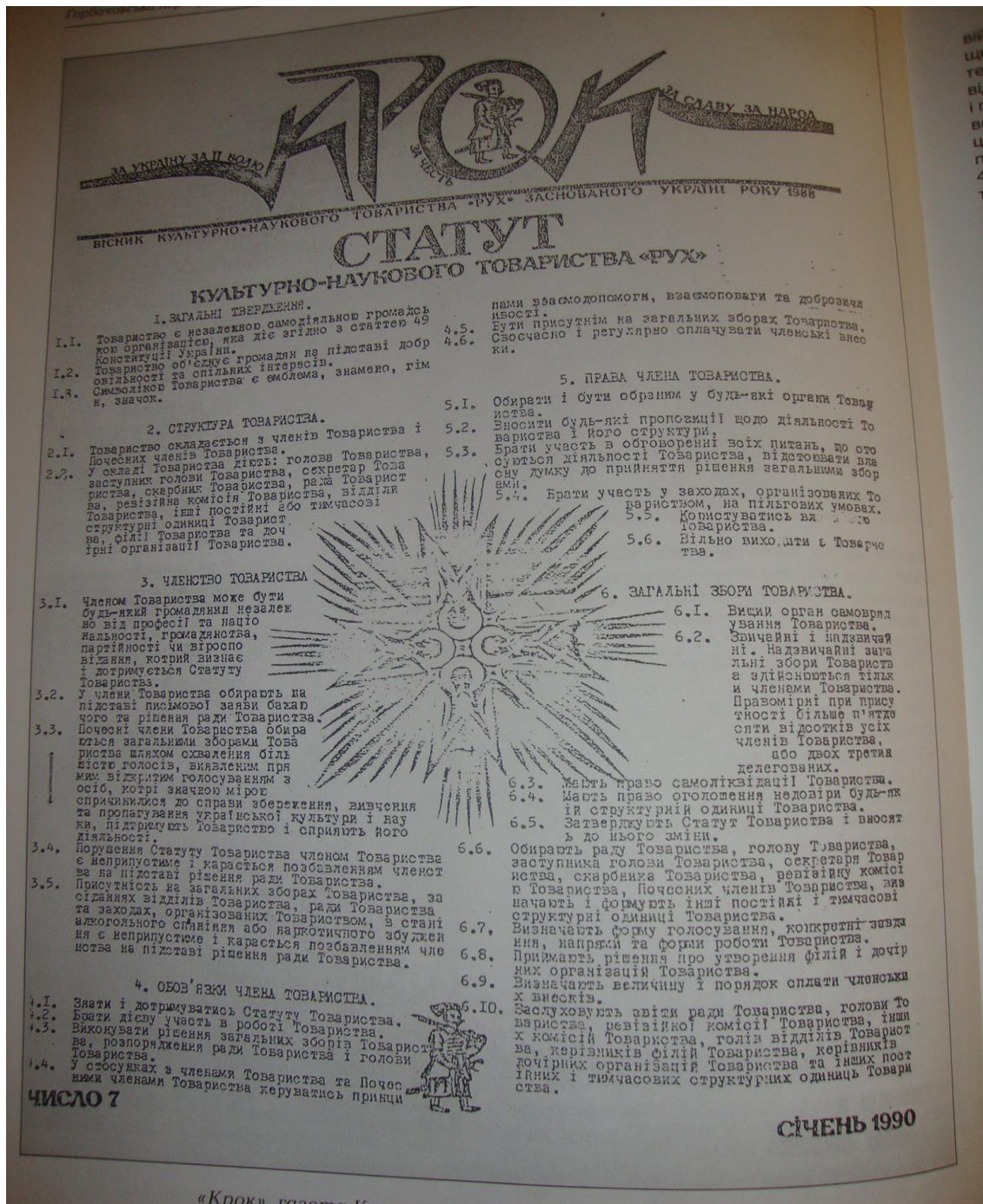
Прикарпатті (1988-2001). Івано-Франківськ, 2002. 94 с.

49. Лелик С. Спецоперація на Коломийщині та відлуння ратуші. Як на Прикарпатті піднімали перші прапори. *Репортер*. 2021. 2 серпня. URL: <https://report.if.ua/gazeta/specoperaciya-na-kolomyjshchyni-ta-vidlunnya-ratushi-yak-na-prykarpatti-pidnimaly-pershi-prapory-foto/>
50. Лелик С. Україна, демократія і любов. Надія Лук'яненко про чоловіка, Франківськ і штаб у власній квартирі. *Репортер*. 2021. 16 серпня. URL: <https://report.if.ua/gazeta/ukrayina-demokratiya-i-lyubov-nadiya-lukyanyenko-pro-cholovika-frankivsk-i-shtab-u-vlasnij-kvartyri-foto/>
51. Литвин В. *Політична арена України. Дійові особи та виконавці*. К.: Абрис, 1994. 495 с.
52. Малярчук О, Когут О., Івасів Р., Остап'як В. *Івано-Франківське обласне культурно-наукове товариство «Рух» – провісник українського відродження 1988–1991 років*. Івано-Франківськ: «Лілея-НВ», 460 с.
53. Місцеве самоврядування в Україні. Івано-Франківська обласна рада. Івано-Франківськ: Місто-НВ, 2015. 312 с.
54. Народний Рух України: місце в історії та політиці. Матеріали третьої Всеукраїнської наукової конференції 10-11 вересня 1998 р.м.Одеса. Одеса: Астропринт, 1998. 72 с.
55. Паньків М. Участь колективу Івано-Франківського краєзнавчого музею в українському патріотичному русі кінця 80 – початку 90-х рр. ХХ ст. *Україна. Нація. Державність. Матеріали Всеукраїнської наукової конференції, присвяченої 20-річчю створення Народного Руху України*. Івано-Франківськ, 29 жовтня 2009 р. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2010. С.94-101.
56. Передвісник України самостійної (до 30-річчя створення в Івано-Франківську Галицького молодого театру-студії). *Галичина*. URL: <https://galychyna.if.ua/analytic/peredvisnik-ukrayini-samostiynoyi-do-30-richchya-stvorennya-v-ivano-frankivsku-galitskogo-molodogo-teatru-studiyi/>
57. Покуття: історико-етнографічний нарис. Львів: Манускрипт-Львів, 2010. 455 с.

58. Прикарпаття – спадщина віків. Пам'ятки природи, історії культури, етнографії. Історико-культурне видання. Львів: «Манускрипт-Львів», 2006. 760 с.
59. Русначенко А. *Національно-визвольний рух в Україні: середина 1950-х – початок 1990-х років*. К.: Видавництво імені Олени Теліги, 1998. 720 с.
60. Станиславів-Станіслав-Івано-Франківськ (до 350-річчя Івано-Франківськ): монографія. Івано-Франківськ–Львів–Київ: Манускрипт-Львів, 2012. 583 с.
61. Стефаниківський край Черемошу й Пруту... Снятинщина. Історико-етнографічний нарис / Керівник авт. кол., головн. ред. А.Королько. Снятин-Івано-Франківськ-Львів: Манускрипт-Львів, 2014. С.3
62. Тисяча добровольців. Як 30 років тому франківські рухівці та арміїці готові були стати проти танків. *Репортер*. 2021. 9 серпня. URL: <https://report.if.ua/gazeta/tysyacha-dobrovolciv-yak-30-rokiv-tomu-frankivski-ruhivci-ta-armijci-gotovi-buly-staty-proty-tankiv-foto/>
63. Україна. Нація. Державність. Матеріали Всеукраїнської наукової конференції, присвяченої 20-річчю створення Народного Руху України. Івано-Франківськ, 29 жовтня 2009 р. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2010. 284 с.
64. Фільм 106-107. Від дисидентства до незалежності. Проект: Невідома Україна. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=dMPdQyXIXRI>
65. Фільм 108. Повернута самостійність. Проект: Невідома Україна. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=OwjP-UwS5EM>

ДОДАТКИ

Додаток А

Статут Івано-Франківського культурно-наукового товариства «Рух»

Джерело: Круцик Р. *Демянів Лаз. Геноцид Галичини*. С.58.

Додаток Б

Маркіян Чучук – голова культурно-наукового товариства «Рух», народний депутат України

Джерело: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/radac_gs09/d_ank_arh?kod=119701

Додаток В

Шевчук Ярослав – архітектор, заступник голови культурно-наукового товариства «Рух», депутат Івано-Франківської обласної ради

Джерело: Круцик Р. *Демянів Лаз. Геноцид Галичини*. С.39.

Додаток Г

*Панахида на зруйнованому кладовищі.
16 червня 1989 р., м. Івано-Франківськ*

*Демонстранти після панахиди в центрі.
Івано-Франківськ, 16 червня 1989 р.*

Панахида у меморіальному сквері Івано-Франківська і демонстрація вулицями міста під синьо-жовтими прапорами 18 червня 1989 р.

Джерело: Круцик Р. *Демянів Лаз. Геноцид Галичини*. С.45, 46.

Додаток Д

Мітинг 23 липня 1989 р в Івано-Франківську і демонстрація вулицями міста в пам'ять про убитого активіста товариства «Рух» Р.Левицького.

Круцик Р.Демянів Лаз. *Геноцид Галичини*. С.47, 61.

Додаток Е

Кандидат у народні депутати СРСР Дмитро Павличко із членами Івано-Франківської філії Української Гельсінської Спілки. Жовтень 1989 р.

Джерело: <https://report.if.ua/gazeta/ukrayina-demokratiya-i-lyubov-nadiya-lukyanyenko-pro-cholovika-frankivsk-i-shtab-u-vlasnij-kvartyri-foto/>

Відновлені могили Українським Січовим Стрільцям у Меморіальному сквері в Івано-Франківську. Травень 1990 р.

Джерело: Круцик Р. *Демянів Лаз. Геноцид Галичини*. С.192

Додаток Є

Перепоховання жертв комуністичних репресій у Дем'яновому Лазі
29 жовтня 1989 р.

Джерело: <http://www.golos.com.ua/article/350125>

Додаток Ж

Микола Яковина – художник, голова обласної організації НРУ, голова Івано-Франківської обласної ради народних депутатів
Джерело: <http://www.golos.com.ua/article/350125>

Перше підняття синьо-жовтого прапора в області під час відкриття пам'ятника Т.Шевченку у с. Воскресінці Коломийського району 14 травня 1989 р.

Джерело: <https://report.if.ua/gazeta/specoperaciya-na-kolomyjshchyni-ta-vidlunnya-ratushi-yak-na-prykarpati-pidnimaly-pershi-prapory-foto/>

Майстришин Тарас – кінооператор, 21 січня 1990 р. підняв синьо-жовтий прапор над Івано-Франківською Ратушею

Джерело: Джерело: <https://report.if.ua/gazeta/specoperaciya-na-kolomyjschyni-ta-vidlunnya-ratushi-yak-na-prykarpatti-pidnimaly-pershi-prapory-foto/>

Маніфестація за участю акторів Галицького молодого театру у формі УСС
Джерело: <https://report.if.ua/gazeta/ukrayina-demokratiya-i-lyubov-nadiya-lukyanenko-pro-cholovika-frankivsk-i-shtab-u-vlasnij-kvartyri-foto/>

Додаток І

Керівник Галицького молодого театру, народний депутат України Шлемко Володимир, його дружина Ольга у формі УСС, єпископ УГКЦ Дмитерко Софрон, 1990 р.

<https://galychyna.if.ua/analytic/peredvisnik-ukrayini-samostiynoyi-do-30-richchya-stvorennya-v-ivano-frankivsku-galitskogo-molodogo-teatru-studiyi/>

Додаток Й

Ребрик Богдан – дисидент, член Української Гельсінської Спілки, народний депутат України, депутат Івано-Франківської обласної ради

Джерело: <http://static.rada.gov.ua/zakon/new/NEWSAIT/DEPUTAT1/206.htm>

Додаток К

Волковецький Степан – інженер, викладач, народний депутат України, депутат Івано-Франківської обласної ради

Пушик Степан – літератор, викладач, народний депутат України, голова обласного Твариства українсь кої мови імені Т.Шевченка

Джерело: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/radac_gs09/d_ank_arh?kod=119901

Лукияненко Левко – дисидент, голова УГС, народний депутат України від Івано-Франківська, автор тексту Акту проголошення незалежності України з дружиною Стасів Надією, активісткою Івано-Франківської філії УГС
Джерело: <https://report.if.ua/gazeta/ukrayina-demokratiya-i-lyubov-nadiya-lukyanenko-pro-cholovika-frankivsk-i-shtab-u-vlasnij-kvartyri-foto/>

Додаток М

Список депутатів Івано-Франківської обласної ради 1-го демократичного скликання 1990-1994 рр.

Виборчий округ №1 Богородчанський район	<p>Борковська Ярослава Дмитрівна (Богородчанський в.о. № 35)</p> <p>Сергійчук Петро Васильович (Солотвинський в.о. № 36)</p> <p>Дутчак Антон Григорович (Горохолинський в. о. № 37)</p> <p>Попович Ігор Дмитрович (Марківський в. о. № 38)</p> <p>Стецюк Мирослав Дмитрович (Росільнянський в. о. № 39)</p> <p>Бабій Василь Іванович (Саджавський в. о. № 40)</p> <p>Сорокових Катерина Ярославівна (Яблунський в. о. № 41)</p>
Виборчий округ №2 Верховинський район	<p>Пригорницький Володимир Васильович (Верховинський в.о. № 42)</p> <p>Петраш Іван Миколайович (Верхньоаясенівський в.о.№ 43)</p> <p>Калуцький Іван Федорович (Краснолілівський в.о. № 44)</p> <p>Пониполяк Петро Михайлович (Яблуницький в.о. № 45)</p>
Виборчий округ №3 Галицький район	<p>Крук Василь Григорович (Галицький в.о. № 46)</p> <p>Сухорєбський Михайло Дмитрович (Більшівцівський в.о. № 47)</p> <p>Канюка Богдан Степанович (Бурштинський в. о. № 48)</p> <p>Турелик Галина Зіновіївна (Бурштинський в. о. № 49)</p>

	<p>Сахній Ігор Степанович (Деліївський в.о. № 50)</p> <p>Коваль Ігор Михайлович (Комарівський в.о.№ 51)</p>
<p>Виборчий округ № 4 Городенківський район</p>	<p>Блонський Роман Васильович (Городенківський в.о. № 53)</p> <p>Андрейко Василь Миколайович (Виноградський в.о. № 54)</p> <p>Грешук Ганна Михайлівна (Назаренківський в.о. № 55)</p> <p>Никифорок Володимир Михайлович (Раковецький в. о. № 56)</p> <p>Лучицький Роман Мирославович (Серафинецький в. о. № 57)</p> <p>Шпак Зіновій Васильович (Торговицький в.о. № 58)</p> <p>Ходак Володимир Федорович (Чернелицький в.о. № 59)</p>
<p>Виборчий округ № 5 Долинський район</p>	<p>Янковський Степан Степановичі (Долинський в.о. № 60)</p> <p>Воробець Мирон Йосипович (Долинський в.о. № 61)</p> <p>Луцик Василь Григорович (Болехівський в.о. № 62)</p> <p>Луцький Володимир Ярославович (Вигодський в.о. № 63)</p> <p>Волковецький Степан Васильович (Витвицький в.о. № 64)</p> <p>Боброва Любов Юріївна (Надіївський в.о. № 65)</p> <p>Григораш Ігор Іванович (Тисівський в.о. № 66)</p> <p>Сабан Мар'ян Миколайович (Тростянецький в.о. № 67)</p>

	Дацьо Іван Дмитрович (Шевченківський в. о. № 68)
Виборчий округ № 6 Калуський район	Сімків Ігор Тарасович (Войнилівський в.о. № 69) Шмігельський Роман Олександрович (Боднарівський в.о. № 70) Костів Іван Юрійович (Верхнянський в.о. № 71) Гаврилюк Ігор Іванович (Голинський в.о. № 72) Дуриба Юрій Матвійович (Негівський в.о. № 73) Матіяш Мирослав Іванович (Новицький в.о. № 74)
Виборчий округ №7 Коломийський район	Мацкула Михайло Богдановичі (Отинійський в.о. № 75) Козьменко Іван Васильович (Печеніжинський в.о. № 76) Савчук Микола Васильович (Великочлочівський в.о. № 77) Попадюк Василь Михайлович (Корницький в.о. № 78) Семенюк Оксана Степанівна (Коршівський в.о. № 79) Перлюк Микола Миколайович (Нижньовербізький в.о. № 80) Крайник Богдан Іванович (Підгайчиківський в.о. № 81) Книгиницький Мирослав Михайлович (П'ядицький в.о. № 82) Потятинник Василь Федорович (Товмачицький в.о. № 83) Корчинський Віктор Олександрович

	(Турківський в.о. № 84)
Виборчий округ №8 Косівський район	<p>Корнеюк Петро Дмитрович (Косівський в.о. № 85)</p> <p>Арсенич Петро Іванович (Кутський в.о. № 86)</p> <p>Курищук Василь Юрійович (Яблунівський в.о. № 87)</p> <p>Пелипейко Ігор Аполлонович (Вербовецький в.о. № 88)</p> <p>Петрів Михайло Петрович (Космацький в.о. № 89)</p> <p>Чупірчук Богдан Васильович (Нижньоберезівський в.о. № 90)</p> <p>Кнігніцький Юрій Миколайович (Пістинський в.о. № 91)</p> <p>Радиш Богдан Ілліч (Рожнівський в.о. № 92)</p> <p>Тимчук Марта Миколаївна (Тюдівський в.о. № 93)</p> <p>Стецик Ігор Миколайович (Яворівський в.о. № 94)</p>
Виборчий округ №9 Надвірнянський район	<p>Мартинюк Василь Миколайович (Надвірнянський в.о. № 95)</p> <p>Романишин Дмитро Іванович (Надвірнянський в.о. № 96)</p> <p>Паньків Микола Петрович (Битківський в.о. № 97)</p> <p>Колодій Карпо Олександрович (Делятинський в.о. № 98)</p> <p>Чир Нестор Іванович (Ланчинський в.о. № 99)</p> <p>Лубів Петро Іванович (Білославський в.о. № 100)</p> <p>Децик Дарія Романівна (Гаврилівський в.о. № 101)</p>

	<p>Скрипничук Василь Михайлович (Зеленський в.о. № 102)</p> <p>Ковтун Федір Михайлович (Переріслянський в.о.№ 103)</p> <p>Куравський Зіновій Васильович (Середньомайданський в.о.№ 104)</p>
<p>Виборчий округ № 10 Рогатинський район</p>	<p>Конопада Ярослав Васильович (Рогатиинський в.о. № 105)</p> <p>Остап'як Роман Михайлович (Букачівський в.о. № 106)</p> <p>Бойкевич Олег Йосипович (Верхньолипецький в.о. № 107)</p> <p>Голод Ігор Миронович (Конюшківський в.о. № 108)</p> <p>Тофан Михайло Васильович (Княгиницький в.о.№ 109)</p> <p>Мелінішин Богдан Дмитрович (Пуківський в.о. №110)</p> <p>Старостяк Іван Євстахійович (Черченський в.о. № 111)</p>
<p>Виборчий округ № 11 Рожнятівський район</p>	<p>Михайлів Любомир Львович (Рожнятівський в.о. № 112)</p> <p>Яковина Микола Михайлович (Брошнівський в.о. № 113)</p> <p>Ковальчук Володимир Дмитрович (Перегінський в.о. № 114)</p> <p>Рожко Ігор Володимирович (Вербівський в.о. № 115)</p> <p>Фіцич Степан Андрійович (Небилівський в.о. № 116)</p> <p>Пасічник Володимир Дмитрович (Спаський в.о. № 117)</p> <p>Сікора Богдан Степанович (Ценявський в.о. № 118)</p>

<p>Виборчий округ № 12 Снятинський район</p>	<p>Мохорук Дмитро Іванович (Снятинський в.о.№ 119)</p> <p>Осадчук Петро Васильович (Заболотівський в.о. № 120)</p> <p>Попадюк Мирослав Петрович (Балинцівський в.о. №121)</p> <p>Бачериков Євген Васильович (Вовчківський в.о.№ 122)</p> <p>Романюк Ярослав Іванович (Горішньозалучанський в.о.№123)</p> <p>Захарія Ярослав Григорович (Джурівський в.о. № 124)</p> <p>Божовська Марія Михайлівна (Стецівський в.о.№ 125)</p>
<p>Виборчий округ № 13 Тисменицький район</p>	<p>Медвідь Юрій Миколайович (Тисменицький в.о.№ 126)</p> <p>Гордієнко Василь Дмитрович (Жовтневий в.о. № 127)</p> <p>Степаняк Роман Володимирович (Лисецький в.о. № 128)</p> <p>Беляшова Ганна Павлівна (Загвіздянський в.о. № 129)</p> <p>Рокетський Богдан Дмитрович (Липівський в.о. № 130)</p> <p>Дмитрів Василь Васильович (Підпечерівський в.о. № 131)</p> <p>Сурак Тадей Дмитрович (Старокривотульський в.о. № 132)</p> <p>Вацеба Орест Миколайович (Черніївський в.о. № 133)</p> <p>Кобрин Микола Юрійович (Ямницький в.о. № 134)</p>
<p>Виборчий округ № 14 Тлумацький район</p>	<p>Богайчук Ярема Франкович (Тлумацький в.о. № 135)</p>

	<p>Дяків Іван Михайлович (Обертинський в.о. № 136)</p> <p>Горбаль Степан Іванович (Живачіський в.о.№ 137)</p> <p>Лесів Василь Петрович (Королівський в.о. № 138)</p> <p>Королик Василь Євстахович (Нижнівський в.о.№ 139)</p> <p>Путько Орест Антонович (Олешанський в.о. № 140)</p>
<p>Виборчий округ № 15 м. Івано-Франківськ</p>	<p>Шевчук Роман Михайлович (Івано-Франківський в.о. № 1)</p> <p>Кричун Василь Федорович (Івано-Франківський в.о. № 2)</p> <p>Головатий Михайло Іванович (Івано-Франківський в.о. № 3)</p> <p>Мартинюк Юрій Ілярійович (Івано-Франківський в.о. № 4)</p> <p>Чучук Маркіян Євгенович (Івано-Франківський в.о. № 5)</p> <p>Луцький Іван Михайлович (Івано-Франківський в.о. № 6)</p> <p>Шевчук Ярослав Михайлович (Івано-Франківський в.о. № 7)</p> <p>Круцик Роман Миколайович (Івано-Франківський в.о. № 8)</p> <p>Ребрик Богдан Васильович (Івано-Франківський в.о. № 9)</p> <p>Смицнюк Орест Богданович (Івано-Франківський в.о. № 10)</p> <p>Дарвай Іван Михайлович (Івано-Франківський в.о. № 11)</p> <p>Борович Богдан Карлович (Івано-Франківський в.о. № 12)</p> <p>Озарко Олег Іванович (Івано-Франківський в.о. № 13)</p>

	<p>Шлемко Володимир Теофілович (Івано-Франківський в.о. № 14)</p> <p>Остап'як Михайло-Зіновій Михайлович (Івано-Франківський в.о. № 15)</p> <p>Онисько Василь Іванович (Івано-Франківський в.о. № 16)</p> <p>Голодюк Борис Борисович (Івано-Франківський в.о. № 17)</p> <p>Волков Олександр Миколайович (Івано-Франківський в.о. № 18)</p> <p>Лісовський Михайло Йосипович (Івано-Франківський в.о. № 19)</p> <p>Дума Зіновій Євгенович (Івано-Франківський в.о. № 20)</p> <p>Лесюк Микола Петрович По в.о. №14 депутат не був обраний</p>
<p>Виборчий округ № 16 м. Болехів</p>	<p>Під час виборів депутатів першого демократичного скликання м. Болехів належало до Долинського району</p>
<p>Виборчий округ № 17 м. Калуш</p>	<p>Кушлик Олег Дем'янович (Калуський в.о. № 21)</p> <p>Ганущак Василь Дмитрович (Калуський в.о. № 22)</p> <p>Уштан Василь Іванович (Калуський в.о. № 23)</p> <p>Івасюк Василь Петрович (Калуський в.о. № 24)</p> <p>Гірник Євген Олексійович (Калуський в.о. № 25)</p> <p>Захарія Роман Прокопович (Калуський в.о. № 26)</p>
<p>Виборчий округ № 18 м. Коломия</p>	<p>Довганюк Ігор Дмитрович (Коломийський в.о. № 27)</p> <p>Ферлей Дарія Дмитрівна</p>

	<p>(Коломийський в.о. № 28)</p> <p>Ріпецька Лідія Володимирівна (Коломийський в.о. № 29)</p> <p>Захарук Дмитро Васильович (Коломийський в.о. № 30)</p> <p>Симотюк Іван Дмитрович (Коломийський в.о. № 31)</p> <p>Машталер Володимир Петрович (Коломийський в.о. № 32)</p>
Виборчий округ № 19 м. Яремче	<p>Рекетчук Орест Павлович (Яремчанський в.о. № 33)</p> <p>Гаврилюк Роман Богданович (Ворохтянський в. о. № 34)</p>

Джерело: <https://orada.if.ua/%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B0%D1%81%>